

afgiftekantoor
Brussel X
jaargang 22
nummer 1
februari 2002

MILIEURAMA

VENSTER OP HET VLAAMSE LEEFMILIEU

Magazine van
Bond Beter Leefmilieu
Tweekerkenstraat 47
B-1000 BRUSSEL
Tel.: 02/282.17.20
Fax: 02/230.53.89
www.bondbeterleefmilieu.be

DOSSIER

Milieubeweging in 2002

Na de Top van Laken 15

Kanaalzone Gent-Terneuzen 22

De zee is leeg 26

■ Commentaar	2	■ Vlarem	20
■ Consument		Tien jaar Vlarem	
Woon gerust, kies bewust	3	■ Orde	22
■ Dossier		Kanaalzone Gent-Terneuzen	
De geboorte van een groene reus	4	■ Wetenschap	24
■ Dossier		Man, vrouw, manvrouw	
De vergrijzing van groen	6	■ De zee	26
■ Dossier		Visogen	
Vrijwilliger vraagt vorming	9	■ De kust	28
■ Dossier		Een kompas voor de kust	
In vogelvlucht over de Vlaamse milieubeweging	10	■ Boek	30
■ Milieuberichten	13		
■ Bang voor de broeikas	14		
■ Wereld			
Na de Top van Laken	15		
■ Politiek			
Nationaal klimaatbeleidsplan	16		
■ Mobiliteit			
Masterplan Antwerpen	18		

© Dirk Claeren

commentaar

De milieubeweging in Vlaanderen bestaat nu goed dertig jaar, de natuurbeweging al bijna een eeuw. De recente fusie van Natuurreservaten en de Wielewaal, heeft de groene beweging grondig door elkaar geschud. Maar waar moet het naartoe met die groene beweging? Heeft ze nog een reden van bestaan, nu de overheid een groot deel van haar taken –monitoring, educatie en preventie– op zich heeft genomen? Het ziet er naar uit van wel. Zo is er bijvoorbeeld de studie van het World Economic Forum (ESI), die de duurzaamheid van het leefmilieu in 142 landen vergelijkt en eind januari werd bekendgemaakt. Het resultaat is ontluisterend. Op economisch en sociaal vlak scoort ons land gemiddeld. Maar wat betreft de vermindering van luchtvervuiling, druk op ecosystemen en de vermindering van omgevingsstress, staat ons land op de allerlaatste plaats, op nummer 142. Geen enkel 'ontwikkeld land' doet het zo slecht als België. Ons land blinkt uit in het verzinnen van zachte maatregelen die aanbodgericht zijn: windmolenparken of gratis bussen, om maar enkele te noemen. Op die manier probeert de overheid duurzaamheid te promoten. Maar op vlak van harde, vraaggerichte maatregelen schiet de overheid te kort. Enkel door beloning en bestraffing te combineren, is een doortastend milieubeleid mogelijk. De invoering van de energietaks bijvoorbeeld, zou al een enorme sprong voorwaarts kunnen betekenen. Een energietaks zou een rem zetten op luchtvervuiling door fossiele brandstoffen en zou de verzuring en de ozonvorming een halt toeroepen, net factoren waar België extreem slecht op scoort in het ESI-rapport. Trouwens, ook de OESO maande België reeds aan een energietaks in te voeren. Maar wat doet Verhofstadt in zijn 21-prioriteitennota? Hij schuift de energietaks op de lange baan, door nogmaals een onderzoek te gelasten, tegen alle vroegere beloftes in. Op de vraag of er nog nood is aan een milieubeweging in Vlaanderen, is het antwoord dus duidelijk: zeker en vast. De overheid, bedrijven en publieke opinie moeten continu wakker geschud worden, en daar heeft de milieubeweging de laatste jaren genoeg ervaring in gekregen. Tegelijkertijd moet ze duurzame alternatieven kunnen aanbieden, via sensibilisatie, vorming en overleg. De reden van bestaan van de milieubeweging mag dan misschien wel duidelijk zijn, hoe ze zich moet organiseren en vernieuwen, dat is iets wat ze zelf moet uitmaken. En hoe die vernieuwing en verbreding van de milieubeweging moet aangepakt worden, daar heeft nog niemand een oplossing voor.

Joris Gansemans

COLOFON

MILIEURAMA - VENSTER OP HET VLAAMSE LEEFMILIEU
22-ste jaargang - verschijnt tweemaandelijks
Magazine van Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen vzw

REDACTIE EN ADMINISTRATIE
Bond Beter Leefmilieu
Tweekerkenstraat 47 - 1000 Brussel
Tel. 02/282.17.20 - Fax 02/230.53.89
e-mail: hostmaster@bbly.be
http://www.bondbeterleefmilieu.be

ABONNEMENTEN
3,50 € (los nummer)
20 € (jaarabonnement)
50 € (steunabonnement)
40 € (abonnement buitenland)
Betaling kan op rekeningnummer 001-1475409-18 van
Bond Beter Leefmilieu vzw.

COMBI-ABONNEMENTEN
Lidorganisaties van Bond Beter Leefmilieu kunnen hun leden een uiterst voordelig combi-abonnement van Milieurama aanbieden. Geïnteresseerd? Neem vandaag nog contact op met het BBL-secretariaat.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER
Danny Jacobs
Tweekerkenstraat 47, 1000 Brussel

HOOFDREDACTEUR
Joris Gansemans

WERKTEN MEE AAN DIT NUMMER:
Esmeralda Borgo, Lode Conings, Charles De Buyser, Erika D'heyne, Mike Desmet, Joris Gansemans, Erik Grietens, Danny Jacobs, Ingrid Jongeneele, Dirk Knapen, Liliane Leflot, Bea Lootens, Bart Martens, Barbara Masson, Sophie Mestré, Johan Niemegeers, Sarah Staut, Lieve Vandeneede, Tineke Van Engeland, Saar Van Hauwermeiren, Set Van Houdt, Dirk Van Regenmortel, Patrick Verheye, Jan Verschooren, Willy Weyns

FOTO'S COVER
BBL, Valvert,

VORMGEVING EN DRUK
DECOM nv

COPYRIGHT
Overname van artikels wordt aanbevolen, mits bronvermelding en kennisgeving.

ADVERTENTIES
Adverteerders zijn verantwoordelijk voor de inhoud van de opgenomen advertentie.

PAPIER
Milieurama wordt gedrukt op niet-gebleekt kringlooppapier.
Gooi deze Milieurama niet zomaar weg! Geef hem door aan vrienden of geïnteresseerden. Volledig uitgelezen? Geef Milieurama dan een plaatsje bij het oud papier.

WEEK VAN DE BEWUSTE CONSUMENT LEGT KLEMTOON OP MENS- EN MILIEUVERANTWOORD WONEN

Woon gerust, kies bewust

Tekst: Helga Duhou

Op 15 maart 2002, de internationale dag van de rechten van de consument, start het Netwerk Bewust Verbruiken (NBV) met de Week van de Bewuste Consument. De klemtoon ligt dit jaar op mens- en milieuverantwoord wonen. Het NBV richt zich met haar campagne tot de verbruikers: (ver)bouwers en 'woners'. In tweede instantie richt het NBV zich tot instellingen die te maken hebben met mensen die gaan (ver)bouwen of hun woning inrichten.

Eén van de acties tijdens de campagne is - net als de voorbije twee jaar - de publicatie van een gratis brochure met tips over ethisch, gezond en ecologisch bouwen, verbouwen, en wonen. De behandelde thema's zijn: bouwmaterialen, binnenklimaat, interieurstoffen, FSC-hout, kringloopwinkels, logo's en labels, gemeenschapshuizen, energie, tuinen, en duurzaam huishouden. De informatie uit de brochure zal ook beschikbaar zijn op de website van NBV (www.bewustverbruiken.org). Het initiatief van de campagne ging dit jaar uit van het Vlaams Instituut voor Bio-Ecologisch bouwen en wonen (VIBE vzw).

De laatste jaren is de belangstelling voor gezondheid en milieuzorg overal sterk toegenomen. Ook wonen en bouwen hebben een grote impact op het milieu en onze gezondheid, hoewel dit zeker nog niet algemeen bekend is. Recyclage van materialen, en energie- en waterbesparing zijn thema's waarmee we stilaan vertrouwd raken, de toepassing echter blijft vaak nog achterwege. Bovendien zijn er een aantal thema's waar veel minder over bekend is, bijvoorbeeld schadelijke effecten van bouwmaterialen, ecologische tuinen, materialen uit natuurlijke grondstoffen (vb. natuurtextiel, hout), het onnodig gebruik van schoonmaakmiddelen. Niet alleen de druk op het milieu maar ook gezondheidsklachten als gevolg van de woonomgeving zijn belangrijke aandachtspunten. Immers, de woning als onze 'derde huid' is een wezenlijke bouwsteen voor onze gezondheid, ons welbevinden en voor een hoge levenskwaliteit in de breedste zin. We brengen zowat 90 % van ons leven binnenshuis door!

Voorbeeldprojecten

Om de principes van het duurzaam bouwen en wonen kracht bij te zetten en concreet te maken zal een voorbeeldproject in de kijker geplaatst worden, een gelegenheid om de pers te laten kennismaken met concrete uitwerkingen. Op 15 maart wordt op deze plaats een persconferentie gehouden. Dit moment is ook een aanleiding om enkele beleidseisen naar voren te schuiven. Er

wordt onder meer gedacht aan BTW-verlaging voor bepaalde milieuvriendelijke producten, verplichtingen in verband met etikettering van bepaalde bouwproducten en veralgemeend gebruik van FSC-hout bij overheidsaankopen. Op zaterdag 23 maart organiseren VIBE en NBV een infodag rond het thema 'verduurzaming van hout'. Op één van de zondagen worden gemeenschapshuizen bezocht om de consument te laten

kennis maken met de voordelen van gemeenschappelijk wonen.

Een aantal andere bekende evenementen zullen gebruikt worden om ons materiaal te verspreiden: Batibouw, VIBE-stand (28 februari - 10 maart 2002), Wereldwaterdag (22 maart), Milieu 2002 (22-25 maart 2002), VIBE-informatiedag (23 maart).

Het Netwerk Bewust Verbruiken

Het Netwerk Bewust Verbruiken is een informatie- en actienetwerk dat mens- en milieubewust verbruiken wil stimuleren. Het Netwerk sensibiliseert de Vlaamse consument door middel van gezamenlijke acties, ondersteuning van mekaars initiatieven en informatie-uitwisseling.

Website: <http://www.bewustverbruiken.org>.

Bestelling brochure en affiches: Netwerk Bewust Verbruiken, p/a: VIBE, Statiestraat 115, 2600 Berchem, tel:03/281.44.47, fax:03/230.91.26, info@bewustverbruiken.org, of via de website.

De inrichting van woon- en werkomgeving heeft een grote impact op de kwaliteit van ons leven. Ongeveer 90% van ons leven brengen we binnenshuis door.

VLAANDERENS TWEE GROOTSTE NATUURVERENIGINGEN, NATUURRESERVATEN EN DE WIELEWAAL, ZIJN GEFUSIONEERD

De geboorte van een groene reus

Tekst: Joris Gansemans

Op 8 december 2001 hielden Natuurreservaten en de Wielewaal op te bestaan. In de loop van de jaren waren de twee grootste natuurverenigingen in Vlaanderen steeds meer in elkaars vaarwater gekomen. Hun werking, zowel inhoudelijk als op het terrein, vertoonde nogal wat overlap. Allebei streefden ze naar meer leden, meer reservaten en meer invloed. Vooral op lokaal vlak kon dat ervoor zorgen dat de sfeer ernstig verzuurde.

Toch werd het einde van Natuurreservaten en de Wielewaal feestelijk gevierd. Het betekende namelijk de geboorte van een nieuwe vereniging: Natuurpunt. Door te versmelten, bundelen de verenigingen de krachten, de middelen en de leden. Alhoewel Natuurpunt nog piepjong is, lijkt het erop dat de natuurbeweging in Vlaanderen steviger in haar schoenen staat dan ooit tevoren.

Het zijn de laatste dagen in de oude kantoren in Schaarbeek, waar ooit het secretariaat van Natuurreservaten was. Nu hangt er een oranje affiche voor het raam. "Kantoor te huur," staat er op in vette stift. Binnen wachten dozen vol boeken en dossiers op de verhuishagens die binnenkort alles richting Mechelen zullen voeren. In het kantoor van Willy Ibens, directeur van Natuurpunt, liggen hoge stapels papier. Een klein bureaulampje schijnt op zijn laptop. "In de loop van de jaren was er een overlap gegroeid tussen de werking van Natuurreservaten en die van de Wielewaal", zegt Ibens. "Zowel voor vrijwilligers, subsidies en reservaten visten we allebei uit dezelfde vijver, vooral op lokaal vlak. Op nationaal niveau was dat niet zo opvallend. We kwamen elkaar wel tegen op vergaderingen, maar daar waren we veeleer bondgenoten dan concurrenten."

Het feit dat Natuurreservaten in '93 met lokale afdelingen was begonnen, heeft de fusie ongetwijfeld versneld. De lokale afdelingen van de Wielewaal kregen toen concurrentie van lokale afdelingen van Natuurreservaten. Het was zelfs zo dat er een aantal reservaten waren die aan elkaar grensden, maar waar er tussen de beheerders geen contact was. Af en toe zag je zelfs dat natuurverenigingen tijdens openbare verkopen

tegen elkaar begonnen op te bieden. Op lange termijn was die situatie niet meer houdbaar.

De fusie

"De fusie, die enkele jaren in beslag heeft genomen", zegt Ibens, "is er gekomen op vraag van de basis, de vrijwilligers van Natuurreservaten. Dat is heel belangrijk, want wij hadden als leiding van een grotere vereniging nooit richting Wielewaal kunnen stappen. Zoiets zou op een annexatie hebben geleken en was – begrijpelijk ook – nooit in goede aarde gevallen bij de Wielewaal." Alhoewel beide verenigingen in het verleden al enkele keren voorzichtig toenadering hadden gezocht, was het tot 1999 wachten tot er uiteindelijk een doorbraak kwam. De Vleermuizenwerkgroep van Natuurreservaten kwam op de jaarlijkse Algemene Vergadering met het voorstel tot fusie. Zij betreurden dat de werkgroepen van de Wielewaal die vleermuizen onderzochten, ongeveer hetzelfde deden. Er was veel overlap en er werd vaak dubbel werk geleverd. "De Vleermuizenwerkgroep stelde bijgevolg voor om verregaand te gaan samenwerken met de Wielewaal", vertelt Ibens, "en dat werd door de andere leden met grote meerderheid goedgekeurd." Enkele maanden later verklaarde de raad van beheer van de Wielewaal zich bereid om verkennende gesprekken te beginnen. "Toen is het allemaal snel beginnen gaan," zegt Ibens. "En na anderhalf jaar gesprekken en heel wat vergaderingen was de fusie rond... Tijdens die ontmoetingen hebben we elkaar pas echt goed leren kennen. Ik ben blij dat de onderhandelingen goed zijn afgelopen. In de loopt van de tijd hebben we namelijk elkaars sterke en zwakke kanten erg goed leren kennen. Was de fusie mislukt, dan was de concurrentiestrijd pas echt losgebarsten."

Maatschappelijk project

Natuurbeschermers die enkel en alleen vechten voor wat extra groen, lijken langzaam maar zeker uit te sterven. Ibens: "Eerst en vooral willen we natuur voor iedereen en niet enkel groen in omheinde reservaten. Daarnaast wil Natuurpunt evolueren naar een maatschappelijk project. Natuur is niet ons enig doel meer. Door de natuur te beschermen, te beheren en te bestuderen moet de nieuwe vereniging ook een hefboom zijn voor maatschappelijke verandering. Het moet een katalysator zijn voor de persoonlijke ontplooiing van onze medewerkers, zowel de vrijwilligers als de professionelen." Kortom, van een vereniging van natuurliefhebbers en beheerders van reservaten wil Natuurpunt uitgroeien tot een heuse beweging, een sociaal gegeven. Dat moet mogelijk maken dat de natuurbeweging meer

dossier

natuurpunt

aantrekkingskracht uit kan oefenen op bredere lagen van de bevolking.

Een Groene Zuil

De enorme oppervlakte aan reservaten die Natuurpunt nu bezit en beheert – en de enorme budgetten die ze hanteert – maken dat Natuurpunt een nieuwe machtsfactor aan het worden is. In Knack bestempelde Chris De Stoop Natuurpunt zelfs als de nieuwe grootgrondbezitters van Vlaanderen. "Wat in dat artikel stond, is gedeeltelijk waar", zegt Ibens, "je kan niet weerleggen dat we een mastodont zijn. En dan? De missie die Natuurpunt zich heeft gesteld, verschilt grondig van die van de vroegere, adellijke grootgrondbezitters. Wij willen meer natuur, toegankelijk voor iedereen. Maar dat we een nieuwe zuil aan het worden zijn, dat betwijfel ik. Alle klassieke zuilen zetten zich rechtstreeks of onrechtstreeks in voor het materieel belang van hun leden. Wij doen dat niet. Onze vereniging is er een van vrijwilligers, die geen frank meer krijgen als ze meer natuurgebieden in beheer krijgen. Als wij meer middelen krijgen, dan is de maatschappij de enige die daar beter van wordt. Nog iets: ons beleid, dat wordt volledig bepaald door onze leden en de verenigingen. Het nationaal secretariaat plooit zich naar hun visies, in vele gevallen. Diegene die het beleid bepalen, behalen dus geen materieel voordeel uit onze groei, of uit onze gronden of uit al die financiële middelen. Vakbonden die strijden, doen dat bijvoorbeeld omdat ze de sociale situatie van de arbeiders in gevaar zien komen. Als natuurbeschermers voor iets strijden dan is dat omdat ze denken dat iedereen daar wel kan bij varen, en niet zij alleen."

De grote eenheidsworst

Nu al hebben een groot aantal vroegere afdelingen van Natuurreservaten en de Wielewaal zich bekeerd tot Natuurpunt. Velen zijn zelfs zo ver gegaan dat ze hun eigen naam opgeven, om een afdeling te worden van de nieuwe vereniging. Dat wijst er op dat heel wat lokale verenigingen er heil in zien een deel van hun eigenheid op te geven om op te gaan in een grote, rigide structuur. Gezien de onafhankelijke oorsprong van heel wat verenigingen is dat toch een teken van vertrouwen. Bestaat echter niet het gevaar dat Natuurpunt een gigantische eenheidsworst creëert van natuurverenigingen zonder eigenheid? Ibens denkt van niet: "Het ligt niet in de missie van Natuurpunt om dat te stimuleren. Wat we willen is een rigide netwerk uitbouwen waarbinnen de lokale afdelingen de volledige vrijheid hebben om hun eigen accenten te blijven leggen. Zo gaan sommige afdelingen van Natuurpunt actie voeren rond mobiliteit, andere niet. In hun werking hebben de afdelingen de volledige vrijheid, zolang die maar binnen onze missie past. Je kunt toch niet ontkennen dat een grote structuur heel wat voordelen biedt. Op vlak van ondersteuning, informatiedoorstroming en maatschappelijk draagvlak heb je een grote vereniging nodig."

Toch blijven heel wat verenigingen de boot af houden. Zij willen hun eigenheid behouden, om welke reden dan ook. Sommige kiezen ervoor niet in Natuurpunt te stappen omdat de 'concurrenten van vroeger' die stap wel hebben gezet. Anderen vrezen ervoor dat het nationaal secretariaat te veel in de pap te brokken zou krijgen bij het bestuur van de lokale verenigingen. Wat met die organisaties die niet in Natuurpunt zitten? Ibens: "Tja, daar gaan we proberen in dialoog te blijven, maar op bepaalde vlakken zal de concurrentiestrijd voor gronden en subsidies blijven, tot

Natuurpunt wil meer groen buiten de reservaten, zodat mensen de natuur kunnen herontdekken

onze spijt. Uiteraard zullen we dat zo veel mogelijk proberen te beperken."

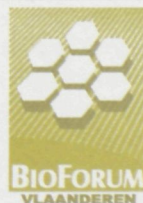
Uitdagingen van de nieuwe natuurvereniging

Nu de nieuwe natuurbeweging van start is gegaan, moet ze zichzelf nog waarmaken. Want een nieuwe naam en een nieuw logo, maar met dezelfde mensen, dat lijkt op oude wijn in nieuwe zakken. Toch is de grote verandering al aan de gang. Heel wat onafhankelijke natuurverenigingen zijn al toegetreden tot Natuurpunt. Ze hopen gebruik te kunnen maken van de ondersteuning en de diensten die de nieuwe grote vereniging hen heeft beloofd. Advies bij de aankoop en het beheer van reservaten, tips voor natuurstudie en lokale beleidswerking, Natuurpunt biedt het allemaal aan. Met de nieuwe structuur hoopt de vereniging een duidelijker en herkenbaarder aanspreekpunt te worden voor de aangesloten leden. "Uiteraard hebben we nu nog met wat groeipijnen te kampen", zegt Ibens. "Van natuurbeheer, studie, beleidsadvies en educatie hebben we al genoeg kaas gegeten. Daar zie ik geen problemen. Maar eens we volledig operationeel zijn, dan pas gaat de grote uitdaging beginnen. Wat we willen is de natuur 'vermaatschappelijken'. Daarmee bedoel ik dat we meer mensen de natuur willen laten beleven." Dat belooft geen makkelijke taak te worden. Net zoals de milieubeweging bestaat de natuurbeweging grotendeels uit mannen van middelbare leeftijd, vaak hoger geschoold. Die zijn meestal niet vies van ingewikkelde dossiers, urenlange vergaderingen en serieuze discussies. Maar wil Natuurpunt meer mensen bereiken, dan zal ze de toegangsdrempel tot de natuurverenigingen drastisch moeten verlagen. Ook Ibens worstelt met dat probleem: "Ik heb er nog geen pasklaar antwoord voor hoe we die dingen gaan aanpakken. Maar er moet diep over nagedacht worden, anders staan we nergens. Een actie die misschien al in de goede richting gaat is 'Voeren en Beloeren'. Dit initiatief zet allerlei mensen aan om de vogels op hun voertafel te gaan bestuderen. Zo willen we tonen dat natuur beleven ook aangenaam kan zijn, zelfs al kan je niet bij elk geluidje meteen zeggen welke soort vogel dat nu juist is."

En wat met de natuur?

Gaat de nieuwe vereniging er nu ook voor zorgen dat er meer groen in Vlaanderen komt? Ibens: "Het groeiritme van de oppervlakte aan reservaten, dat hangt uiteraard af van de subsidies die vrij gaan komen en hoe het beleid dat aanpakt. Wel denk ik dat het op gemeentelijk niveau nu misschien gaat verbeteren. Onze lidverenigingen kunnen altijd raad komen vragen in het nationaal secretariaat. En wie beter geïnformeerd is, staat steeds een pak sterker in discussies en onderhandelingen."

"Maar eigenlijk willen we vooral veel meer zichtbare natuur, dicht bij huis, buiten de reservaten. We moeten onze visie op natuur verbreden en daar liggen heel wat nieuwe kansen. Overheden, gemeentebesturen, particulieren en bedrijven kunnen zelf voor meer natuurlijk groen zorgen. Daar willen wij – waar we kunnen – bij helpen. Het is niet langer enkel de overheid die voor meer natuur moet zorgen, iedereen moet zijn steentje bijdragen."

"Iedereen heeft tegenwoordig de mond vol van biologisch. Maar waar vind ik objectieve en actuele informatie over de achtergronden, de productieregels, keurmerken, controle, subsidies, statistieken, internationale ontwikkelingen of toekomstkansen?"

**bioklok
horen
luiden?**
één klepel:
www.bioforum.be
078 - 151 152

de Biotheek

DE MILIEUBEWEGING STAAT VOOR DE UITDAGING EEN NIEUW PUBLIEK TE KUNNEN AANSPREKEN OM HAAR LEGITIMITEIT TE KUNNEN VERZEKEREN

De vergrijzing van groen

Tekst: Joris Gansemans

Professioneel, grootschalig en theoretisch onderbouwd. Dat zijn de kenmerken van de moderne milieubeweging. In een wereld met steeds complexere milieuproblemen lijkt dat enkel voordelen te bieden. Maar toch. Door haar plotse groei is de milieubeweging van haar basis weggegroeid. En de dossiers waar de milieubeweging zich in vastbijt, blijken weinig aantrekkingskracht uit te oefenen op nieuwe activisten. Als groen niet oppast, dreigt de vergrijzing.

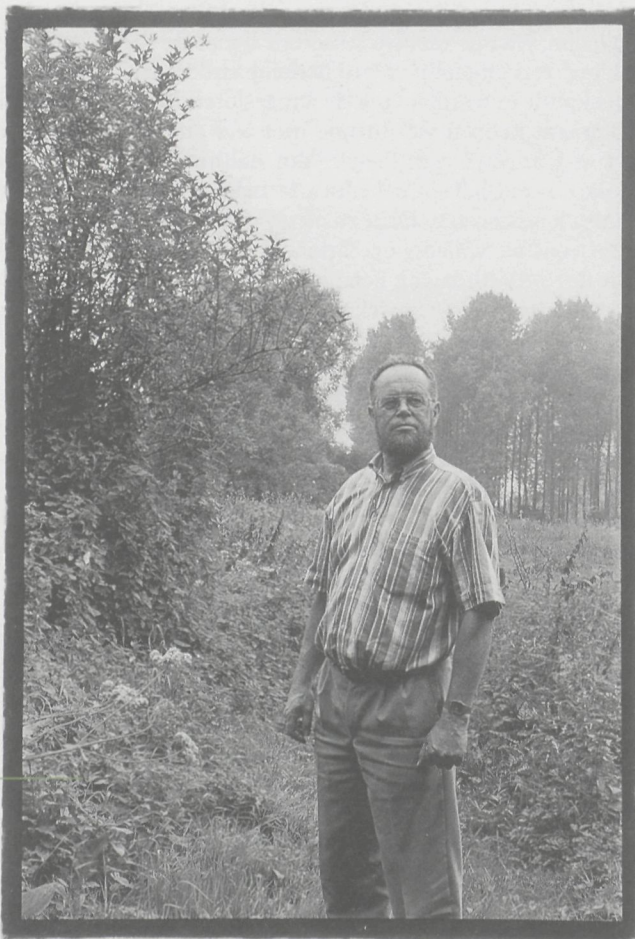
Op 14 december trokken tienduizenden "anders-globalisten" door de straten van Laken om een eerlijker en rechtvaardiger Europa te eisen. Tussen de actievoerders liepen een honderdtal manifestanten van BBL, IEW, Natuurpunt en een aantal lokale milieuverenigingen mee. Zij eisten dat Europa een milieubeleid zou voeren waar de hele wereld wel bij zou varen. Maar voor de meeste betogers uit de milieubeweging liepen de werken echter gewoon verder. Professionele actievoerders waren het, betaald om te demonstreren.

In de jaren '70 kwamen een aantal nieuwe sociale bewegingen opzetten. De vrouwen organiseer-

den zich en eisten hun rechten op. Activisten voor de derde wereld vonden elkaar en startten nieuwe verenigingen. Ook de milieubeweging stamt uit die woelige periode. De internationale conferentie van Stockholm en de rapporten van de Club van Rome hadden de publieke opinie wakker geschud. Het zat goed fout met het milieu. Overal ter wereld zetten vrijwilligers actiecomités op, kwamen op straat, organiseerden petities. Kenmerkend voor die nieuwe organisaties was dat ze kleinschalig waren en dat hun kern gevormd werd door vrijwilligers. De tijden zijn echter veranderd. Vandaag de dag zijn de milieuorganisaties, meer dan de andere nieuwe sociale bewegingen, sterk geprofessionaliseerd en grootschalig. Tegelijkertijd staan ze veel minder op straat te roepen. Ze hebben hun protestacties ingeruild voor overleg en sensibilisering. Maar wie of wat ligt er aan de basis van die drie evoluties? Eerst en vooral de milieubeweging zelf. Dertig jaar lang heeft ze gestreefd naar een grotere specialisatie, grotere schaal en meer invloed. Toch is de professionaliteit en grootschaligheid in de andere sociale bewegingen – zoals de vrouwenbeweging of vredesbeweging – niet zo uitgesproken. Zouden zij dan minder gedreven voor hun idealen strijden? "Dat betwijfel ik ten zeerste", stelt Jan Verheeke. "Volgens mij heeft de overheid daar een belangrijke rol in gespeeld." Verheeke, vroeger actief bij de JNM en BBL en nog steeds secretaris van Natuurpunt, is directeur a.i. van de Milieu en Natuurraad, afgekort MiNa-Raad. Dit overlegorgaan werd opgericht door de Vlaamse overheid om een forum te creëren voor milieu- en natuurorganisaties, vakbonden en werkgevers. In de MiNa-Raad adviseren zij het milieubeleid dat Vlaanderen voert. "Milieudossiers werden steeds complexer en uitdagender. Daarom raakte de overheid geïnteresseerd in groen advies bij het overleg", gaat Verheeke verder. "Om die groene stem constant en op hoog niveau te laten meepreten, moest Vlaanderen wel investeren. Door subsidies toe te kennen aan de milieubeweging, kon zij professionals aanwerven zodat men zich kon manifesteren als gesprekspartner, ook in complexe dossiers." Door de milieubeweging te betrekken bij het overleg en ze daarvoor te betalen, bekwam de overheid echter nog iets anders. De vrijwilligers plooiden terug op lokale dossiers, en voerden minder acties op nationaal niveau. Daar moesten de professionelen immers voor zorgen. Omdat die betrokken waren bij het overleg werden ze voorzichtiger, genuanceerder. De ooit militante milieubeweging werd getemd.

Groot groter grootst

De drang naar grootschaligheid laat zich het duidelijkst gevoelen in de recente fusie van Natuurreservaten en de Wielewaal tot Natuurpunt. Hoe grootschaliger een vereniging, hoe meer draagvlak en legitimiteit die heeft. "Als je tijdens overleg kan claimen dat je gesteund wordt door 100.000 leden, dan sta je heel sterk", zegt Jan Verheeke. "Zeker als je ernaar streeft dat er ook een grote samenhang is tussen de leden." Binnen een grootschalige, samenhangende vereni-

De acties van de milieubeweging, hoewel niet altijd even succesvol, hebben voor een verandering van mentaliteit gezorgd.

De meeste activisten uit de milieubeweging zijn mannen tussen de dertig en de vijftig jaar, vaak hoger opgeleid. De complexiteit van de dossiers schrikt heel wat nieuwe vrijwilligers af.

ging is het trouwens ook eenvoudiger de violen gelijk te stemmen. Niet verbonden verenigingen die kost wat kost regionaal willen blijven gaan er te gemakkelijk van uit dat de nationale problemen zich vanzelf gaan oplossen. Dat is natuurlijk niet zo. Om een sterke stem te hebben op Vlaams of nationaal niveau, heb je grote verenigingen nodig. "Maar pas op", waarschuwt Verheeke, "dat mag uiteraard niet leiden tot een grote eenheidsworst van milieu- en natuurverenigingen. Ook Natuurpunt moet ervoor waken dat de verscheidenheid op lokaal vlak bewaard blijft."

Onafhankelijkheid van subsidies

Milieuverenigingen zoals CVN of Ecolife leveren diensten aan de overheid en aan de samenleving, vooral op vlak van educatie. Anderen, zoals BBL, verlenen advies aan kleinere organisaties of voeren studies uit in opdracht van de overheid. Natuurpunt koopt reservaten aan en beheert die, grotendeels met geld van de overheid. Dat alles heeft ertoe geleid dat de Vlaamse milieubeweging de meest gesubsidieerde is van de gehele wereld, samen met de Nederlandse. In plaats van enkel en alleen de behartiger van het belang van het leefmilieu, is de milieubeweging nu een soort service-organisatie geworden. De afhankelijkheid van subsidies maakt wel dat de milieubeweging kwetsbaar is. Wat als de volgende regering beslist een aantal van die subsidies te verminderen? Dan zou de beweging wel eens in problemen kunnen geraken. Toch zijn niet alle organisaties even afhankelijk van subsidies. Greenpeace bijvoorbeeld, weigert elke vorm van subsidies, uit principe en om haar onafhankelijkheid te bewaren. Moet de rest van de milieubeweging dit voorbeeld volgen? Pieter Leroy, hoogleraar milieubeleid aan de Universiteit Nijmegen en Antwerpen, ziet het zo: "De milieubeweging moet zich de volgende vragen stellen: Willen ze deel uit maken van het systeem en meepraten in allerlei adviesorganen? Of gaat de milieubeweging aan de zijlijn staan en enkel nog gaan roepen, met het risico dat op lange termijn niemand meer gaat luisteren?" Leroy kent de Belgische situatie erg goed. In de jaren '80 zetelde hij nog in de raad van bestuur van de BBL en tijdens zijn academische loopbaan heeft hij enkele studies over de werking van de milieubeweging in Vlaanderen en Nederland uitgevoerd. "Voor dit probleem – vergaderen of actievoeren – bestaat er volgens mij geen eenduidige oplossing", stelt Leroy. "De milieubeweging zal beide wegen moeten bewandelen, zowel meedraaien in het systeem als aan de zijlijn staan roepen. De acties van Greenpeace zijn even noodzakelijk als de vergaderingen in de MiNa-Raad. Maar als de milieubeweging zich van haar toekomst wil verzekeren, los van de overheid, zal ze veel meer leden aan zich moeten kunnen binden."

Het glas is halfleeg

Na dertig jaar milieuactivisme is het milieu er alleen maar op verslechterd. Er is meer vervuiling door het verkeer, het aantal uitstervende diersoorten neemt nog steeds toe. De milieubeweging heeft kernenergie in België niet kunnen tegenhouden, en recenter, de milieubeweging

heeft de bouw van het Deurganckdok niet kunnen stoppen. Heeft de milieubeweging dan gefaald in haar streven? "Als je er zo naar kijkt", zegt Pieter Leroy, "kan je inderdaad stellen dat de milieubeweging haar doel niet heeft bereikt. Hier en daar is er wel een doorbraak geforceerd in lokale dossiers. Maar globaal genomen is het milieu er een pak slechter aan toe dan dertig jaar geleden." Toch vindt Leroy dat geen reden tot pessimisme: "Dit leidt tot de eeuwige discussie: is het glas halfvol of is het halfleeg? Niemand kan voorspellen hoe de situatie er had uitgezien zonder de milieubeweging. Trouwens, wanneer we op een ander niveau gaan kijken, zie je dat er wel vooruitgang is. Het milieubelang als belang is erkend en is vastgelegd in allerlei regels. Vanaf nu worden grote projecten steeds geëvalueerd op hun effecten voor het milieu, de zogenaamde MERs. Los van het feit of die nu al effectief zijn of niet, kan je toch stellen dat de MERs een grote stap voorwaarts zijn. Het fundament is gelegd. En zo zijn er nog tal van voorbeelden." Leroy ziet nog een andere evolutie waarin de milieubeweging een belangrijke rol heeft gespeeld: "In de loop van de jaren is de maatschappij toch fundamenteel anders over het milieu gaan denken. Geen serieus mens zal nu nog in twijfel trekken dat er problemen zijn met het leefmilieu. Dat was dertig jaar geleden zeker niet zo." Maar verandering van mentaliteit is iets wat heel wat tijd in beslag neemt. Leroy: "Zulke processen nemen vijftig tot honderd jaar in beslag vooraleer ze echt tot bloei komen. Kijk maar naar de mensenrechten of het verbod op kinderarbeid. Dat zijn in het Westen verworven rechten. Honderd jaar geleden was dat echter niet het geval. Het bewustzijn van de milieuproblemen is aangezwengeld en daar heeft de milieubeweging zeker een verdienste aan."

Rol van de milieubeweging

Tezamen met het karakter van de milieubeweging is ook haar rol erg uitgebreid. Eerst en vooral wil de beweging invloed blijven uitoefenen op de overheid door actie te voeren en advies te geven. Met campagnes en vorming wil ze de maatschappij sensibiliseren rond concrete thema's, zoals biologische voeding of watergebruik. "Wat je vandaag de dag kan waarnemen, is dat de milieubeweging veel meer doelgroepen heeft voor haar acties en boodschappen. Ze moet dus ook haar strategieën gaan uitbreiden en differentiëren", stelt Leroy. "Tegenwoordig zie je ook steeds meer dat de milieubeweging rechtstreeks in contact treedt met het bedrijfsleven." Greenpeace

bekwam zo via directe acties, dat TBT, een giftige stof in bootverven, door de scheepvaartindustrie zelf werd uitgebannen.

Legitimatie van de grote verenigingen

Langzaam maar zeker is de milieubeweging aan het evolueren naar een klassieke sociale beweging, zoals de vakbonden. Dat schrijft de Nederlandse politicoloog Hein-Anton Van der Heijden in zijn boek "Tussen aanpassing en verzet". De activisten van vroeger zijn pragmatischer geworden, professioneler ook. Ze hebben hun verzet tegen de maatschappij gestaakt en zijn zich gaan toeleggen op het inpassen van de milieubeweging in de huidige economie. De winst die de beweging uit die evolutie heeft gehaald is duidelijk: ze is nu een gerespecteerde gesprekspartner geworden. Het verlies ervan is dat ze zich – door haar snelle groei – verwijderd heeft van haar achterban. En daar ligt net een groot gevaar op de loer. De milieubeweging heeft haar legitimiteit, haar geloofwaardigheid verworven door de steun die ze kreeg van de basis van vrijwilligers. Ook Leroy deelt die mening: "Staan de vrijwilligers niet meer achter de standpunten van de grote verenigingen als BBL of Natuurpunt, dan zijn ze slechts reuzen op lemen poten. BBL en Natuurpunt moeten bij het bepalen van hun standpunten en acties continu terugkoppelen naar hun actieve basis." Bij de twee andere grote Vlaamse organisaties – WWF en Greenpeace – ligt dat anders. Hun achterban is hoofdzakelijk opgebouwd uit sympathisanten, zonder vrijwillige inzet. WWF en Greenpeace leveren hun donateurs een totaal andere service. Zij komen met beperkte logo's en strijdpunten. De service die zij aan hun leden verlenen is dat die een zuiverder geweten aangeleverd krijgen. Hoe dan ook staan ze alle vier voor de uitdaging om hun legitimiteit overeind te houden in de meer complexe omgeving van vandaag.

Vernieuwing

In Sint-Pieters-Leeuw, een gemeente aan de rand van het Pajottenland, richtten midden jaren tachtig een aantal vrienden een natuurvereniging op. Bezorgd om de amfibieën in de streek organiseerden ze een paddenoverzetactie. Hun vereniging was een succes: ze kregen van de gemeente gedaan dat die paddentunnels aanlegde en investeerde in natuurgebieden. Ook het ledenaantal van de vereniging steeg spectaculair in de beginjaren. De nieuwe leden waren vaak vrienden en collega's, die op hun beurt vrienden en collega's

De milieubeweging moet zowel aan de zijlijn staan roepen als meestappen in het overleg. De acties van Greenpeace zijn even waardevol als de vergaderingen in de MiNa-Raad.

aandroegen. Maar de laatste jaren is de groei van het ledenaantal echter gestopt. De trouwe leden blijven trouw, sommige haken af. De vereniging in Sint-Pieters-Leeuw is een typisch voorbeeld van de Vlaamse natuur- of milieuvereniging. De leden zijn hoofdzakelijk mannen, zeker de actieve vrijwilligers. Ze zijn tussen de dertig en de vijftig jaar oud en hebben vaak aan een hogeschool of universiteit gestudeerd. Vrouwen kom je weinig tegen in natuurverenigingen, laaggeschoolden of allochtonen nog veel minder. Daar moet iets aan gebeuren. Pieter Leroy: "Wil de milieubeweging zich kunnen vernieuwen, dan moet ze haar basis gaan verbreden. Volgens mij heeft de milieubeweging veel van haar aantrekkingskracht verloren omdat ze wat traag heeft gereageerd op nieuwe thema's, bijvoorbeeld het antiglobalisme of gezond voedsel." Ook Willy Ibens, directeur van Natuurpunt, ziet in de verbreding van de basis een grote uitdaging voor zijn vereniging. "Andere groepen uit de bevolking voelen zich niet aangesproken door onze ingewikkelde dossiers en problemen. Natuurbeleving, af en toe een pint gaan drinken, de mensen laten genieten van de natuur. Dat zijn dingen waar we ons moeten op richten, willen we meer mensen bereiken. Maar hoe we dat gaan aanpakken, daar hebben wij ook nog geen flauw benul van." Vooraleer er sprake kan zijn van verbreding, moet echter de basis van de milieubeweging daar klaar voor zijn. Wil die basis wel – heel wat – moeite doen om meer vrouwen, jongeren, ouderen, laaggeschoolden en allochtonen bij de natuurbeweging betrekken? Dat is nog maar de vraag.

Conservatisme op vlak van strategie

Ook op vlak van strategieën is de milieubeweging aan het vergrijzen. "Bij heel wat groepen zie je dat er een strategisch conservatisme heerst", zegt Pieter Leroy, die daar enkele jaren geleden een onderzoek naar gevoerd heeft. "Een strategie die tien jaar geleden succesvol was, blijft men altijd maar opnieuw herhalen." De ene vereniging stuurt brieven en gaat bij de burgemeester lobbyen, een andere vereniging stap met elk dossier resoluut naar de Raad van State. Leroy: "Vaak denken de verenigingen: we hebben dat altijd zo gedaan en we gaan dat blijven doen. Je ziet heel weinig flexibiliteit, iets wat uiteraard samenhangt met de vergrijzing van die groepen. De milieubeweging kan niet meer op nieuwe gedachten kunnen gebracht worden door jonge twintigers, omdat die niet aangesproken worden door hun thema's en werking." Daarnaast heeft de stroefheid van de beweging ook te maken met het ontbreken van een analyse over hoe de wereld nu juist veranderd is. Leroy: "Een oeroude, ongewijzigde strategie is: als het bedrijfsleven iets fout doet, dan moeten we naar de overheid. De overheid moet dan het bedrijfsleven maar straffen. Ondertussen zijn we toch al zover dat het bedrijfsleven direct door milieugroepen kan aangesproken worden." Tot op zekere hoogte is het bedrijfsleven zelf daar vragende partij in. Nochtans hebben vele verenigingen nog steeds het idee: er is een stinkend bedrijf in onze gemeente, wel we gaan meteen bezwaarschriften indienen. "Veel verenigingen voelen zich vaak zoals Calimero", zegt Leroy, "Wij zijn de goeden en de wereld is onrechtvaardig. Waarom gaan die verenigingen verdorie eerst niet met dat bedrijf praten? Waarom niet met de afgevaardigden van de vakbonden?". Toch is er op dat vlak een ken-

tering gaande. De grotere verenigingen Greenpeace en WWF leggen wel al volop contacten met het bedrijfsleven. De andere twee – BBL en Natuurpunt – hebben daar meer moeite mee. Zij moeten eerst hun basis overtuigen om mee te stappen in dat proces. En democratie, dat weet iedereen, duurt het langst.

Luis in de pels van de luis in de pels

Alhoewel de milieubeweging af en toe wat in slaap lijkt te vallen, staan er steeds nieuwe verenigingen op om haar wakker te schudden. Pieter Leroy: "Recent heeft de milieubeweging concurrentie gekregen op bepaalde deelthema's. Neem nu het dierenwelzijn en alles wat daaromheen zit. Dat is door Gaia volledig overgenomen van de milieubeweging en tot een nieuw apart thema gemaakt. Het meest duidelijk is dit fenomeen te zien met de antiglobaliseringsbeweging. Hoe is de afsplitsing ontstaan? Waarom heeft de milieubeweging dat laten liggen?" In de nieuw gevormde groepen zit nog veel mee vrijwilligerswerk dan in de milieubeweging. Zou dat dan een nieuwe correctie zijn van de tekorten van de huidige milieubeweging, een nieuwe linkervleugel? "De milieubeweging moet wel oppassen", zegt Pieter Leroy. "Want anders heeft ze over die thema's over een paar jaar misschien niets meer te vertellen."

"Een efficiënte manier om de basis alert te houden", zegt Leroy, "is om net zoals de vakbonden af en toe eens een brandoefening te houden. Trommel iedereen op, trek de straat op. Laat iedereen nog eens voelen: samen staan we sterk. Dat werkt voor de vakbonden, dus veronderstel ik: voor de milieubeweging eveneens."

Een globaal kader

Ook Jan Verheeke, directeur a.i. van de MiNa-Raad, ziet grote uitdagingen weggelegd voor de milieubeweging: "Vooraleer de beweging meer volk kan beginnen aantrekken of met bedrijven aan tafel gaan zitten, moet ze eerst een globale visie ontwikkelen. Die doctrine, zo zou je ze ook kunnen noemen, moet de ruggengraat vormen van de beweging. Je moet er aangeboden voorstellen tegen kunnen afwegen en dan beslissingen kunnen nemen. Een typisch voorbeeld daarvan is: Gaan we kiezen voor windmolens in zee of kiezen we resoluut voor de vogels? Zonder onderliggende doctrine over duurzame ontwikkeling sta je machteloos in de discussie, zoals nu

het geval is." Hetzelfde geldt voor inbreiding van zonevrije industrie in woonkernen. Pas als de milieubeweging een geheel aan afwegingen heeft waaraan alles kan getoetst kan worden, kan ze veilig deals beginnen afsluiten met de politiek en andere politieke drukingsgroepen. Dan pas weet ze waar de bottom-line is: tot hier kunnen we gaan en niet verder. Wat moet er in zo'n doctrine staan? Jan Verheeke: "Die ruggengraat moet bestaan uit vragen over milieurechtvaardigheid, uit visies op lange termijn. Waar moet Vlaanderen binnen 20 à 30 jaar staan, bijvoorbeeld. De milieubeweging is daar niet, of toch in heel geringe mate, mee bezig. En wat er al besproken is binnen de MiNa-Raad bijvoorbeeld, dat is zeker nog niet doorgedrongen tot op het niveau van de lokale milieuverenigingen."

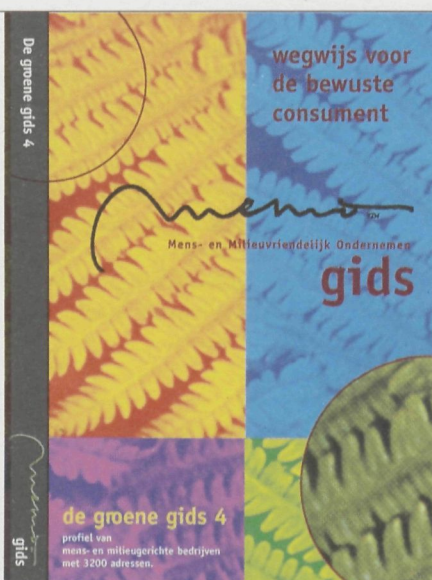
"De grote verenigingen moeten wel oppassen", vindt Verheeke. "Ze mogen de oorsprong van de milieubeweging niet vergeten in heel hun groei en evolutie. De milieubeweging wordt gevormd door lokale mensen, met het hart op de juiste plaats, die vanuit een zekere kennis en emotionaliteit op straat komen. Dat hart mag niet verloren gaan, dat moet gekoesterd worden. Het enige wat je daarop kunt vinden is dat de grote professionele organisaties constant in dialoog gaan met de kleine verenigingen. Nog beter: ze zouden er ondergeschikt aan moeten worden." ■

de groene gids 4

Een onmisbare leidraad in de zoektocht naar winkels en bedrijven die producten met een 'ziel' produceren en verdelen.

Te koop in de Wereldwinkels, of door overschrijving van 12€ (10 + 2€ verzendingskosten) op het rekeningnummer van MeMO vzw: 001-1877398-39

Initiatief van MeMO vzw.
Patriottenstraat 27
2600 Berchem
03/281 12 97

AANSPREEKPUNT VRIJWILLIGERSWERK LEEFMILIEU GAAT OP ZOEK NAAR VORMINGSBEHOEFTE VAN NATUUR- EN MILIEUVRIJWILLIGERS

Vrijwilliger vraagt vorming

Tekst: Sarah Staut

Het belang van vorming en begeleiding van vrijwilligers in milieu- en natuurorganisaties neemt sterk toe. Dat is vooral te wijten aan steeds groeiende eisen die de organisaties aan hun medewerkers stellen. Daarom werkt het 'Aanspreekpunt Vrijwilligerswerk Leefmilieu' een vormingsaanbod uit op maat van de groene vrijwilliger.

Vrijwilligers worden overstelpt met uitnodigingen voor bijscholingen, cursussen en symposia allerhande. Daarom wilde het aanspreekpunt niet de zoveelste cursus in de rij organiseren, maar een maatgerichte vorming aanbieden. Om een antwoord te formuleren op de vraag welke vorming vrijwilligers nu verwachten, organiseerde BBL een expert-meeting. Uiteindelijk kwamen maar liefst 74 vormingsbehoeften naar voor, die inhoudelijk werden gegroepeerd tot acht clusters. Het onderzoek samenvattend kan men stellen dat natuur- en milieuvrijwilligers op vijf terreinen behoefte hebben aan vorming.

Natuur- en milieuverenigingen bespelen thema's die iedereen raken en aanbelangen. Voert men als groene vereniging binnen een bepaalde regio acties, dan is het noodzakelijk om de lokale bevolking hierover te informeren om hen zo bij deze acties te betrekken. Voor veel verenigingen is het echter niet helemaal duidelijk hoe een constructieve relatie met de inwoners uit het werkingsgebied kan opgebouwd worden. Het is evenmin duidelijk hoe de lokale media hierbij ingeschakeld kan worden. Een dosis strategisch inzicht is essentieel in het benaderen van lokale bevolking en media. Groene vrijwilligers hebben met andere woorden in eerste instantie nood aan vorming op het terrein van strategische pers- en communicatievaardigheden.

Natuur- en milieuverenigingen moeten zich zien te handhaven in een gecommercialiseerde wereld. Voor ledenwerving en het binnenhalen van sponsorgeld is enig commercieel talent onontbeerlijk. Commercieel denken en werken is dan misschien geen ondeugd meer binnen de milieusector, toch weten maar weinig verenigingen hoe zij dit in de praktijk kunnen omzetten. Een tweede domein waarop de nood aan vorming urgent is, betreft het aanscherpen van het commercieel talent van groene vrijwilligers.

De leefmilieuacties die natuur- en milieuverenigingen opzetten, impliceren vaak een aanzienlijk eisenpakket naar het beleid toe. Vrijwilligers leggen daartoe contacten met het beleid: zij lobbyen om hun eisen ingewilligd te zien. Dit lukt echter

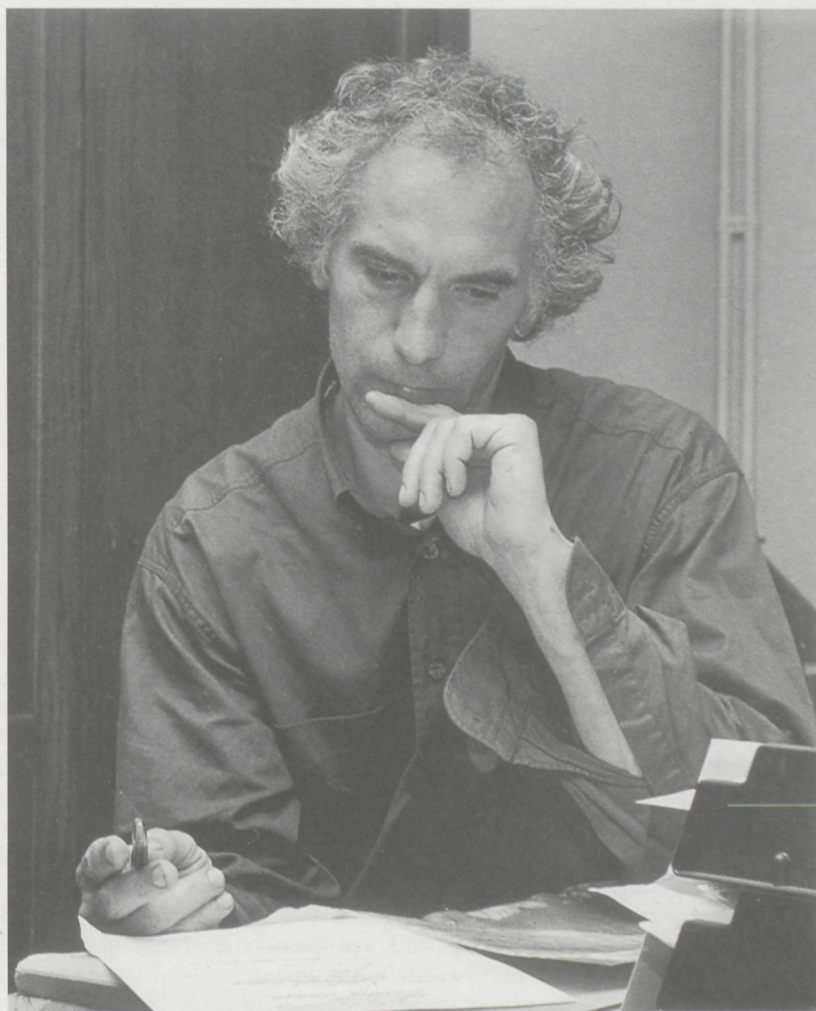
niet steeds even goed en soms wordt de vereniging tegengewerkt vanuit het beleid of de administratie. Een derde aanbeveling is dan ook om vrijwilligers lobbytechnieken aan te leren.

Opdat een natuur- en milieuvrijwilliger zijn of haar vrijwilligerswerk optimaal kan uitvoeren, is enige theoretische kennis van de natuur- en milieuproblematiek onontbeerlijk. Groene vrijwilligers moeten niet enkel beschikken over een geïntegreerde visie omtrent natuur en milieu, deze visie moet ook omgezet worden in de dagelijkse praktijk van het vrijwilligerswerk.

Twee voorwaarden dienen vervuld te zijn opdat een vereniging een actieve werking kan uitbouwen. In eerste instantie moet de vereniging beschikken over een actieve basis, over een kern van gemotiveerde vrijwilligers. In tweede instantie dient men zich te verzekeren van een succesvolle instroom van nieuwe vrijwilligers. Nieuwelingen moeten bijvoorbeeld het reilen en zeilen van de organisatie kennen, moeten goed weten welke taken zij dienen te vervullen of bij wie zij terecht kunnen met eventuele problemen. Een laatste terrein waar de nood aan vorming hoog is, is het leren inschakelen en mobiliseren van vrijwilligers.

Met deze onderzoeksconclusies in het achterhoofd organiseert het Aanspreekpunt Vrijwilligerswerk Leefmilieu samen met vormingsinstellingen uit de sector drie provinciale vormingsdagen. Maar... het is natuurlijk onmogelijk om op één dag een vorming aan te bieden rond vijf verschillende onderwerpen. Er werd dan ook geopteerd om in te spelen op de behoefte aan vorming rond het informeren en betrekken van de lokale bevolking. De vormingsdagen zijn gepland in de maand mei.

Meer info bij Sarah Staut,
sarah.staut@bbbv.be of 02.282.17.20

De eisen die organisaties aan hun vrijwilligers stellen, maken dat die nood hebben aan een degelijke vorming

LIDVERENIGINGEN VAN BBL OVER ZICHZELF EN HUN PITTIGSTE ACTIES VAN HET AFGELOPEN JAAR

In vogelvlucht over de Vlaamse milieubeweging

Bij een dossier over de milieubeweging in Vlaanderen kan een overzicht van de activiteiten van de eigen verenigingen niet ontbreken. Daarom lanceerde de redactie van Milieurama een oproep aan de lidverenigingen van BBL om zichzelf kort en krachtig voor te stellen. Bedoeling was om de beste tekst eruit te kiezen en te publiceren. Maar de toevloed aan bijdrages was zo groot, dat we besloten meerdere teksten te publiceren. Met deze selectie willen we een zo breed mogelijk beeld geven van waar de milieubeweging in Vlaanderen zich mee bezig houdt. Spijtig genoeg kunnen we hier slechts een handvol bijdrages publiceren. De andere inzendingen vindt u terug op www.bondbeterleefmilieu.be/milieurama. Meer bijdragen of commentaar kan u kwijt op: milieurama@bblv.be.

De jongste, zeker niet de kleinste

Feestjes! Een levendige jeugdvereniging kan het daar niet aan ontbreken. Ook de Jeugdbond voor Natuur- en Milieustudie, JNM, dus niet. Maar daarbij kiezen wij ervoor om geen massa's energie, opgewekt door kerncentrales, te verbruiken. Wij zorgen zelf voor onze energie, door te trappen! Ter gelegenheid van ons jaarlijks congres dat dit jaar in het teken stond van klimaatwijziging en duurzame energie staken we dit ingenieuze fietsstel in mekaar. Bij JNM denken we dus niet enkel na over de structurele oorzaken

van een probleem als klimaatwijziging, we gooien het ook zelf over een andere boeg. En 'do it yourself', daar staan we voor. Maar waarom zijn jongeren zo gemotiveerd om een ecologische levenswijze op te bouwen? Het feit dat we al van pieps (jargon voor jongs) af aan de natuur in trekken heeft daar ongetwijfeld mee te maken. Ontwaken door het gezang van een... doet je bewegen om de natuur te behouden. Deze natuurbeleving koppelen we aan natuurstudie, om meer inzicht te krijgen in de ecologie van een gebied. Meer nog, we stellen zelf determinatietabellen op. Zo gaf JNM onlangs een lieveheersbeestjestabel uit. Met hun halfbolvormige lichaam en hun bont gekleurde stippelkleed, behoren lieveheersbeestjes ongetwijfeld tot de populairste en meest bekende insecten. Ze zijn erg aaibaar, meestal fel gekleurd en gezegend met een imago van geluk en voorspoed. Zo zou een vrijgelaten lieveheersbeestje naar je toekomstige geliefde vliegen... Desondanks is over hun verspreiding en ecologie in onze contreien weinig bekend. JNM zet dus alle hens aan dek voor een inhaalmanoeuvre om onze Vlaamse lieveheersbeestjespopulatie in kaart te brengen. En dit allemaal voor én door jongeren!

Leden van JNM zorgen zelf voor elektriciteit op hun jaarlijks congres.

Natuurpunt WaseLinkerScheldeOever vzw (NatuurpuntWal)

Zware tegenstrevers vereisen zware middelen! NatuurpuntWAL legde klacht neer bij de Europese commissie om weerwerk te bieden tegen de nietsontziende plannen van de Antwerpse Haven en economische lobby's. De Europese Vogelrichtlijn laten we immers niet schenden! Eerst konden we samen met BBL de werken aan het Deurganckdok laten stilleggen, in 2001 kwamen er dan concrete plannen op tafel om de resterende natuurgebieden in het Antwerpse havengebied te beschermen én uit te breiden. Ons paradepaardje is de recente beheersovereen-

komst voor het weidevogelgebied 'De Putten' te Kieldrecht, een gebied dat onder meters zand dreigde terecht te komen. Niet minder fraai is de tijdelijke bescherming van een lap onbebouwd industriegebied als natuurgebied, gelegen pal naast het 'Groot Rietveld' (Kallo) dat we tevoren ook al van opspuiting konden redden. Ook bij de geplande Sluiting van de Kleine Ring rond Antwerpen is een vogelrichtlijngebied rechtstreeks bedreigd. In 2001 stapten we dus ook voor 'Blokkeerdijk' te Antwerpen-Linkeroever naar Europa. Afwachten maar....

Na vier lange jaren

In 2001 rolde eindelijk de nieuwe editie van de MeMO-gids of de Groene Gids van de pers. Deadlines werden zonder tranen maar met het traditioneel nodige bloed en zweet gehaald. Wij trots en gelukkig... en hopelijk met ons de consument. Deze vierde editie brengt zowat 3200 adressen van bedrijven en instellingen die inspanningen doen voor een leefbare wereld en een duurzame economie. Biologische voeding, alternatieve energie, hergebruik, ethisch beleggen, u vindt het allemaal terug in 15 handige rubrieken. Een echte wegwijzer voor al wie wil meewerken aan de kwaliteit van onze wereld en een welgekomen hulp bij de dagelijkse zoektocht naar eerlijke producten. Gids nummer 5 ... een jubileumnummer komt in zicht. Ten vroegste 2003 weliswaar, ...want één gids per jaar is ook voor ons van het goede teveel.

Kleine criminelen in de natuur

In 1996 startte het Dienstverleningsproject Limburgs Landschap. Dat is een initiatief van de Stichting Limburgs Landschap, de gemeente Houthalen-Helchteren en het ministerie van Justitie. Dit project begeleidt personen die een werkstraf (voor vandalisme, drugsfeiten, kleine diefstallen) opgelegd krijgen via het parket of de rechtbank. Dit betekent dat hij of zij zich gedurende 20 tot 240 uur gratis ten dienste moet stellen van de gemeenschap. Het strafelement zit hem in het ontnemen van vrije tijd. De assistenten van Justitie bekleden een sleutelrol in het geheel. Zij zorgen voor psychosociale begeleiding en plaatsen de juiste man of vrouw in de juiste werkplaats. Eenmaal een alternatief gestrafte kiest voor het Dienstverleningsproject van de Stichting Limburgs Landschap gaan de projectbegeleiders samen met hen aan de slag. Ze plaatsen omheiningen, leggen wandelpaden aan, maaien of kappen waar het nodig is. Op het einde van de werkperiode volgt een schriftelijke evaluatie indien nodig aangevuld met een korte nabespreking. Het project begeleidt jaarlijks gemiddeld zo'n 40 tot 50 personen, wat staat voor ongeveer 1500 werkuren.

Vanuit hun "Klein Kasteeltje" voorziet de Stichting Limburgs Landschap alternatieve straffen voor kleine criminelen

Renovatie van boomgaarden

Hoogstamboomgaarden bepalen in Zuid-Limburg het landschap. Maar sinds enkele decennia moeten ze plaats ruimen voor de meer economische laagstamplantages. Zo verdwijnt niet alleen een landschapselement uit het landschap, maar ook het biotoop van heel wat planten- en diersoorten - waaronder de Das die leeft van het valfruit - en blijven er in deze regio op termijn enkel monotone akkerlandschappen en laagstamfruitplantages over. Daarom startte de Nationale Boomgaardenstichting in 1998 in samenwerking met de provincie Limburg en enkele Zuid-Limburgse gemeenten een bijzonder leefmilieuproject rond "renovatie van hoogstamboomgaarden", een actief subsidiëringsproject, waarbij rechtstreeks naar de particuliere boomgaardeigenaar wordt gestapt, met de vraag of hij bereid is de 'gaten' in zijn boomgaard gratis te laten opvullen met oude streekeigen fruitvariëteiten en de boomgaard voor minstens 10 jaar in goede staat te bewaren. In het open veld is weinig meer te redden wat boomgaarden betreft, boeren beschouwen bomen vaak als last in de buurt van hun akkers; maar in en rond de dorpskernen, in de buurt van de fiets- en wandelroutes, zijn er heel wat mogelijkheden. Meestal is de eigenaar ook bereid zijn boomgaard te omheinen met een haag die dan weer nestgelegenheid biedt aan verschillende vogelsoorten.

Ons objectief is niet zozeer de kern-natuurgebieden, hier hebben de grote natuurverenigingen al meer dan de handen vol mee. We willen ons toespitsen op de zogenaamde kleine lijnvormige landschapselementen, de verwevingsgebieden waarmee interessante natuurzones met elkaar kunnen worden verbonden en die nemen in Zuid-Limburg de grootste oppervlakte in.

Nu, drie plantseizoenen later, werden er in kader van dit project al meer dan 1500 jonge hoogstamvruchtbomen aangeplant en heel wat hectares hoogstamboomgaard veilig gesteld!

Met een hart voor het Meetjesland

Er waren o.m. de Open Tuindagen bij Steven De Bruycker in Knesselare, het Weekend van het Platteland in Sint-Laureins, de Week van de biologische Landbouw met een 'biofietstocht' tussen Assenede en Evergem en een uitzonderlijk geslaagde roofvogelcursus in Aalter. De roofvogelcursus was geslaagd omwille van zijn uitzonderlijk hoog aantal ingeschrevenen: niet minder dan 39 natuurgeïnteresseerden uit Oost- en West-Vlaanderen kwamen op deze NLM-cursus af. De hieraan gekoppelde excursies naar Sint-Jan-in-Eremo en het Zwin kenden eveneens heel veel bijval. Neem hierbij dat tijdens elke wandeling meer dan 40 verschillende vogelsoorten werden waargenomen. Wat wij zeker ook willen vermelden is de in november 2001 georganiseerde Nacht van de Duisternis in Lembeke, in samenwerking met BBL vzw. Tenslotte was er de jaarlijkse deelname van onze vereniging aan de Dag van de Natuur, een afsluiter van het werkingsjaar waarbij talrijke vrijwilligers uit verschillende Meetjeslandse natuurverenigingen hun handen uit de mouwen kwamen steken in het Maldegemveld in Knesselare en aan de Roeselarekreek in Sint-Laureins.

Natuur en Landschap Meetjesland vzw is een regionale erkende milieu- en natuurvereniging, opgericht in 1993. NLM vzw groepeerde de doelstellingen van een groot aantal Meetjeslandse milieu- en natuurverenigingen. NLM vzw heeft als voornaamste doel de bescherming, het behoud en het herstel van leefmilieu, landschap, natuur- en cultuurpatrimonium in het Meetjesland.

Water, beton en illegale Klasse 1-bedrijven

Vzw 't Uilekot is de spil van het in de Denderstreek actieve Denderaktiecomitee. Het DAK volgt de Vlaamse waterzuivering van dicht bij en vindt dat al jaren miljarden verkwist worden door de NV Aquafin. Het resultaat: regenwater in riolen, zuiveringsstations die niks te zuiveren hebben, Europese vermaningen en 80 miljard die opgesoupeerd werd. Deze kritiek bracht het Denderaktiecomitee vorig jaar in een hoorzitting in het Vlaamse parlement. We plaatsen zelf een overstortmeter in de Aquafin-installaties, haalden het water uit de riolen om er een goudviskweek in te beginnen voor de camera's. Dichter bij huis vecht 't Uilekot samen met een aantal buurtbewoners tegen de rechttrekking van de N42 door natuur en open landschap. We kunnen in deze zaak bijna onze vijftiende verjaardag vieren. Op aanstoken van de streekpolitici en de Vlaamse regering kregen we dit jaar een bevestiging van de bevolking door de neus gespietst die slecht afliep voor het milieu. Overigens wordt onze regio ook geplaagd door een gasfabriek, varkensstallen, kleiputten, verkavelingen en dies meer. We proberen daar telkens samen met de inwoners op te reageren.

Bocages, een link tussen Frankrijk en Vlaanderen

Elke twee jaar kiezen de Internationale Natuurvrienden (NFI) een "Landschap van het Jaar". Onze vereniging met meer dan 600.000 leden, verspreid over 21 landen is promotor van het "zachte" toerisme. Wij willen samen met mensen uit de streek, het toerisme bevorderen met respect voor natuur, milieu en cultuur. Buiten toerisme gaat de aandacht eveneens naar bepaalde ontwikkelingen in de streek, ook knelpunten zoals de problemen rond de N8, komt er een Polderdecreet en hoe wordt de energievoorziening in de Westhoek worden niet vergeten.

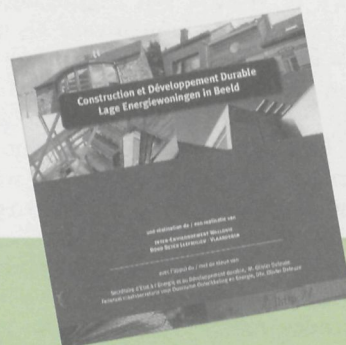
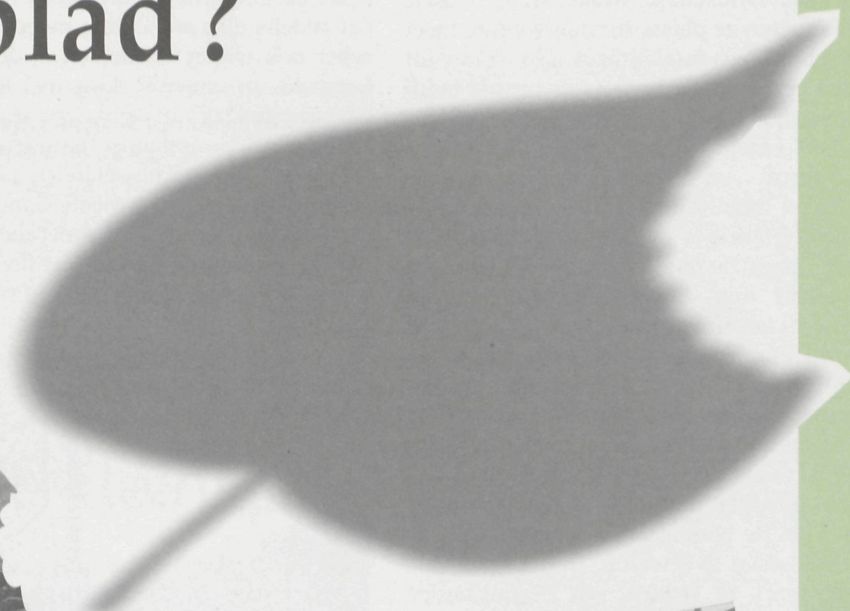
Bocages of hagen waren vroeger een algemeen landschapselement in de streek. Uitvinding van prikkeldraad (1917), ruilverkaveling en schaalvergroting zijn de grootste oorzaak van het verdwijnen van deze, zo typische, streekkenmerken. Uiteraard is hiermee niet enkel de schoonheid van het landschap teloor gegaan, maar tevens zijn ontelbare biotopen verdwenen met alle gevolgen

van dien voor de biodiversiteit. Samen met onze Franse vrienden en eenieder die reeds actief is op dit gebied, en dan kunnen we niet voorbij pioniers zoals Dr. Arnout Zwaenepoel en Felix Boutie, willen we ons project opstarten. Uit eerste contacten blijkt dat er langs beide zijden van de grens reeds wat beweegt, maar dat er geen algemeen beleid is. Tevens stellen we vast dat er in beide landen op volledig andere basis wordt gewerkt. Zo gelooft men in Frankrijk nog op vele plaatsen dat "meidoorn" de oorzaak zou zijn van de fruitziekte "perevuur"; hetgeen reeds lang is achterhaald. Eveneens is reeds gebleken dat het gebruik om de jonge hagen op een speciale wijze bij te snoeien en de takken steeds in elkaar te vlechten tot een ondoordringbaar scherm ontstaat, bijna volledig is verdwenen. Onze eerste taak zal er dan ook uit bestaan: alle geïnteresseerden rond de tafel te brengen en de violen te stemmen. Gemakkelijk is grensoverschrijdend werk niet.

VALKje wint van recreatiegigant

In 1984 trok de gemeente Mol Sun Parks aan om een recreatiedorp uit de grond te stampen in een waardevol natuurgebied. Een harde strijd tussen enerzijds VALK en anderzijds Sun Parks, de gemeente Mol en de provincie Antwerpen, ontbrandde. Pas in 1994, na harde weerstand en nadat het gewestplan werd gewijzigd, kon Sun Parks de deuren openen. Op een veel kleinere oppervlakte dan Sun Parks zelf gewild had. De vakantiehandelaar annexeerde dan maar, met medewerking van de gemeente Mol, een 25 ha natuurgebied van het aanpalende meer als recreatievijver. VALK startte een gerechtelijke procedure via het vorderingsrecht voor milieuverenigingen. In 1996 won VALK het geding en Sun Parks werd verplicht alle recreatieactiviteiten in het aanpalende natuurgebied te staken. Sun trok zich van het vonnis niks aan. VALK stuurde zowel in 1977 en in 1998 een deurwaarder om één en ander vast te stellen, ging met harde bewijzen naar de rechtbank en won de uitputtende procedureslag. Het laatste vonnis werd einde 2001 uitgesproken. Sun Parks werd verplicht een 70.000 Euro dwangsomboete aan VALK uit te betalen.

Lust u ook wel eens een groen blad?

MILIEURAMA

VENSTER OP HET LEEFMILIEU

Neem nu een abonnement
op **Milieurama** en ontvang
GRATIS de cd-rom
"Lage Energiewoningen"

Ja, ik abonneer me nu op Milieurama.

- ☐ Voor slechts € 20 krijg ik Milieurama om de twee maand in mijn brievenbus.
- ☐ Ik word erdonateur van BBL en betaal € 50.
Voor dat bedrag ontvang ik elke twee maand mijn exemplaar van Milieurama en verleen ik mijn steun aan BBL.
In ruil daarvoor ontvang ik een fiscaal attest.

Stuur vandaag nog deze bon op en maak het gewenste bedrag over op rekening 001-1475409-18 van de Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen vzw. We sturen u Milieurama zo snel mogelijk op.

Naam : _____

Adres : _____

Postcode : _____

Gemeente : _____

Faxen naar 02/230.53.89 of opsturen naar BBL - Twekerkenstraat 47,
B-1000 Brussel - abonneren via internet : www.bblv.be

Hebt u graag een groene kijk
op de actualiteit?

Waarom neemt u dan geen
abonnement op milieurama?

Via korte nieuwsberichten,
pittige interviews en diep-
gravende artikels blijft u
op de hoogte van wat er leeft
in het milieu.

Energiebon moet energiebesparing stimuleren

Agalev vraagt aan de Vlaamse regering om aan iedere Vlaming een energiebon van 15 euro te geven. Met deze kortingsbon kunnen consumenten welomschreven energie-efficiënte apparaten kopen of een meer stevige investering voor een stuk financieren. Vlaams Minister van Energie Stevaert schaarde zich reeds achter het idee. Wanneer elk gezin gebruikt maakt van de kortingsbonnen, dan sparen de Vlaamse gezinnen volgens Agalev 6 % energie. Om tot dergelijke score te komen, wordt de kortingsbon gekoppeld aan

uitgebreide informatiecampaagne door overheid en netbeheerder. De netbeheerder, die de kortingsbon zou uitdelen, moet aangeven dat een gerichte investering met een kortingsbon volledig de mist in kan gaan zonder aangepast gedrag achteraf. Een tweede flankerende campagne gaat uit van de overheid en geeft het nut aan van de kortingsbon. Het is de bedoeling dat consumenten uit eigen beweging dankzij de energiebon verder zullen gaan met sparen. Bond Beter Leefmilieu juicht dit initiatief toe. In tegenstelling tot een pre-

mie, krijgen de mensen de bon in handen en moeten er iets mee doen. Niet verbruiken van energie is altijd beter dan het gratis krijgen ervan. Maar waarom heeft Agalev totnogtoe alle kansen laten liggen om hun plannen ook bewaarheid te maken? Al minstens drie maal hebben de groenen de kans gekregen om de energiebon op de regeringsagenda te krijgen. Al drie maal hebben ze de kans laten liggen. Het lanceren van goede ideeën is één zaak, ze ten uitvoer brengen een andere.

Mike Desmet

Een groene zet van het Europese Parlement

Recent heeft het Europese Parlement een resolutie gestemd over het Groenboek Geïntegreerd Productbeleid. Dit Groenboek werd in februari vorig jaar gelanceerd door de Europese Commissie, die hiermee een strategie wou voorstellen om een productgerelateerd milieubeleid aan te scherpen en beter te richten op de bevordering van de ontwikkeling van een markt voor groenere producten. Het Europese Milieubureau EEB, de koepel van de Europese milieuorganisaties had dit document eerder al met de grond gelijk gemaakt wegens te vaag en een gebrek aan ambitie. Het document bevatte geen concrete milieudoelstellingen. Als het van de Commissie zou afhangen, zou de rol van de overheid bij productbeleid minimaal zijn. "In de meeste gevallen faciliterend ... in plaats van direct interveniërend", stelde de Commissie. Ze verwacht veel heil van het stimuleren van de dialoog tussen de stakeholders, dit zijn de belanghebbenden, m.n. de bedrijfssector, de consumenten, de milieuorganisaties, enz. Zo wil men ondermeer productpanelen samenstellen, dit zijn groepen belanghebbenden die uitwerken, hoe, met betrekking tot een bepaalde productgroep, milieudoelstellingen bereikt of obstakels overwonnen kunnen worden. Ook zag de Commissie een belangrijke rol weggelegd voor de Europese normalisatieinstellingen, zoals CEN, waarin de industrie overver- tegenwoordigd is, in tegen-

stelling tot andere belanghebbenden. Het Groenboek schetst helemaal geen randvoorwaarden waarbinnen dergelijk overleg plaats moet vinden.

De Commissie milieubeheer, volksgezondheid en consumentenbeleid van het Europese Parlement leek zich in de meeste van deze (en nog vele andere) stellingen niet terug te vinden en stelde een uiterst kritisch rapport op. Ze "acht het voorstel van de Commissie interessant maar onbevredigend" en merkt op dat "het alle betrokkenen in de toekomst veel onnodig werk zou besparen indien de Commissie nauwkeuriger documenten zou opstellen als uitgangspunt voor de werkzaamheden van het Parlement". Er worden duidelijke doelstellingen en termijnen gevraagd, die moeten getoetst worden aan de hand van goede indicatoren. Geïntegreerd productbeleid moet de bestaande wetten versterken, en mag zeker nooit dienen om bestaande en toekomstige wetgeving te vervangen of af te zwakken. Vrijwillige afspraken met de sector mogen enkel als sturend instrument worden gebruikt wanneer de overheid sancties kan opleggen. Er is een pleidooi voor de internalisering van de milieukosten in de prijzen, en de Europese Commissie wordt verzocht die subsidies te verminderen en/of af te schaffen die strijdig zijn met de opzet van het geïntegreerd productbeleid. Voor hun aanbestedingen moeten overheden zowel criteria kunnen opstellen op basis

van productkenmerken als op basis van kenmerken van het productieproces. Dit laatste wordt totnogtoe om diverse redenen sterk in twijfel getrokken en bemoeilijkt. Zo werden in het verleden reeds gerechtelijke stappen ondernomen tegen steden die hebben geprobeerd een groen beleid voor overheidsopdrachten door te voeren. Ook wordt gevraagd naar meer duidelijkheid bij de voorgestelde participatievormen in het Groenboek en worden twijfels geuit bij het groene gehalte van de werkzaamheden van de normalisatie-instellingen. In dit verband wordt gevraagd om te komen tot een reële integratie van de zorg om het milieu in de standaardisatieprocessen.

Tijdens de plenaire vergadering van het Europese Parlement werd de Resolutie nog verder aangescherpt. Zo vraagt het Parlement naar meer regelgeving waarbij de producent verantwoordelijk is voor de afvalfase van z'n product. Vrijwillige overeenkomsten met de sector zijn enkel mogelijk indien de doelstellingen door de overheid worden vastgelegd en dit op een transparant, democratisch proces gebeurt, en evaluatiemethoden en sancties voordien worden vastgelegd. Het Parlement vraagt ook dat de Commissie voorstellen zou formuleren voor herzieningen van de WTO regels indien deze in strijd zouden zijn met de – nog te formuleren – milieudoelstellingen van geïntegreerd productbeleid.

Esmeralda Borgo

Trappist van Rochefort bevlekt

Belga – De typische trappist van Rochefort kan in de toekomst wel een erg onaangenaam bijsmaakje krijgen. Reden hiervoor is de uitbreiding van een kippenbedrijf in het Waalse Marche-en-Famenne, waar de abdij gelegen is. Niet dat de kippen de smaak van Rochefort zelf gaan beïnvloeden, maar hun mest kan dat wel doen. Het hoger nitraatgehalte in het water zou de kwaliteit van de trappist kunnen aantasten. Dat vrezen althans de paters in de abdij van Saint-Rémy en heel wat omwonenden. Al 107 klachten hebben ze reeds ingediend tegen de uitbreiding van het kippenbedrijf. Dat is gevestigd vlakbij de bron van waaruit de brouwerij en tweederde van de stad hun water halen. Ondertussen heeft de burgemeester van Marche-en-Famenne een onderzoek gelast bij de Universiteit de Liège (ULG). De onderzoekers wacht de zware taak te onderzoeken waar de vogelpoep terecht kan zonder het water te bevuilden.

Joris Gansemans

Cogen-Vlaanderen opgericht

Bij de vrijmaking van de elektriciteitsmarkt plant de Vlaamse overheid de invoering van een minimumnorm voor de toepassing van warmtekrachtkoppeling (WKK) bij de productie van stroom. Bij WKK wordt de productie van elektriciteit gekoppeld aan de productie van warmte. Dat leidt tot een verhoogde efficiëntie. Onlangs werd Cogen-Vlaanderen opgericht, dat WKK moet promoten. Vraag is of de leden en de geldschietters van Cogen wel garant staan voor een correcte werking ervan.

Op het eerste zicht lijkt de oprichting van een promotiebureau voor WKK, Cogen Vlaanderen, een stap in de goede richting. De invulling die door de oprichtende leden aan het promotiebureau gegeven wordt, roept evenwel meteen vragen op. Kan Cogen Vlaanderen werkelijk onafhankelijke informatie verspreiden indien Electrabel en Distrigas in de opstartfase co-financieren? Voor het eerste halve werkingsjaar van 1 juli 2001 tot 31 maart 2002 brengen Electrabel en Distrigas, volgens minister Stevaert, respectievelijk 18.592 en 16.672 euro in, terwijl de Vlaamse overheid met 55.776 euro over de brug komt. Voor het tweede werkingsjaar van april 2002 tot maart 2003 is vanwege de Vlaamse overheid 148.000 euro voorzien, terwijl het engagement van de andere partners nog niet duidelijk is.

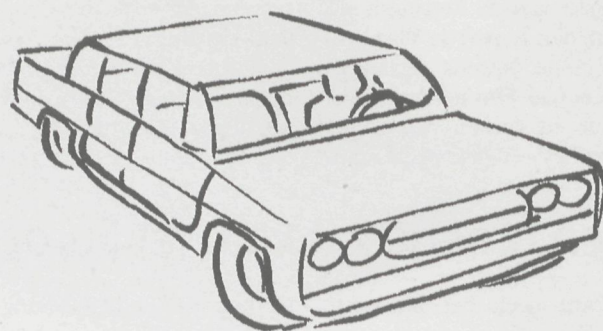
Ondanks de financiële inbreng blijkt het Vlaamse Gewest geen stichtend lid van de organisatie en daardoor ook niet betrokken bij de keuze van de stichtende leden en van de voorzitter, professor William D'haeseleer. Deze laatste staat bekend als een fanatiek voorstander van kernenergie en tegenstander van WKK in de bebouwde omgeving. Zo verdedigde hij in de zomer van 2000 in het Ingenieursblad de stelling dat WKK in de bebouwde omgeving zinloos is en suggereerde hij de promotie van elektrische verwarming.

Hoezeer het standpunt van professor D'haeseleer nu reeds weegt op Cogen Vlaanderen, blijkt uit de recentste uitgave van het tijdschrift van de Stichting Leefmilieu. Daarin wordt, in naam van Cogen-Vlaanderen, D'haeseleers standpunt ingenomen. In het voorgestelde systeem dient WKK alleen voor het binden van grote warmte-/elektriciteitsklanten aan Electrabel/Distrigas. Anderzijds wordt ook gebruik gemaakt van de huidige inpassing om glastuinbouwers te lokken om warmte aan te kopen die dan op basis van aardgas wordt geproduceerd en niet langer op basis van de goedkope stookolie waar deze sector traditioneel gebruik van maakt. Vanuit milieustandpunt is dit een gunstige evolutie, vanuit economisch oogpunt daarentegen versterkt dit, ondanks de nakende vrijmaking van de elektriciteits- en gasmarkten, de monopolieposities van zowel Electrabel als Distrigas.

Dirk Knapen

NAAR MIJN AUTO
JAMES

ONDERTUSSEN IN HET WAGENPARK
VAN ROGER VERLINDEN

SORRY
WE HEBBEN
ZONET BESLOTEN
ONS
AUTOGEBRUIK
TE VERMINDEREN

DIENST
100

Bang voor de broeikas

De stijging van het broeikaseffect lijkt een vaststaand feit. Iedereen weet dat de aarde opwarmt, dat de zeespiegel gaat stijgen, dat gletsjers en poolkappen smelten. Wat kunnen wij daar als enkeling nu in godsnaam aan verhelpen? Meer dan we denken. Door onze levensstijl lichtjes te veranderen, kunnen we onze productie van broeikasgassen drastisch beperken. In de komende nummers van Milieurama geven we telkens een tip mee om u op weg te helpen.

Laat de auto wat vaker staan

Autorijden kost heel wat energie. Auto's en vrachtwagens zijn verantwoordelijk voor minstens 15% van de Vlaamse CO₂-uitstoot. Personenwagens nemen hiervan de grootste brok voor hun rekening. Laat voor verplaatsingen van minder dan 5 kilometer de auto staan en neem bijvoorbeeld de fiets. Dat scheelt heel wat.

DE TOEKOMST VAN DE SAMENWERKING TUSSEN VERSCHILLENDE NGO'S LIGT IN TIJDELIJKE SAMENWERKINGSVERBANDEN

De anders-globalisten na de Top van Laken

Tekst: Willy Weyns

Het Belgisch voorzitterschap met als hoogtepunt de Top van Laken, heeft vorig jaar een ongewone samenwerking mogelijk gemaakt tussen de milieu-, de Noord-Zuid, vredes-beweging, de vakbonden en de zogenaamde 'anders-globalisten'. Nu de verschillende betogingen te Luik, Gent en Brussel achter de rug zijn, is de tijd rijp om lessen te trekken uit dit gebeuren.

Voor de milieubeweging is duurzame ontwikkeling het uitgangspunt, begrepen als een evenwicht tussen economisch, sociaal en milieubeleid. Hieruit volgt dat de milieubeweging thuis hoort onder de noemer 'anders-globalisten'. Anders, omdat de eenzijdig financieel-economische globalisering van vandaag de wereld ontvriest. Globalisten, omdat steeds meer grote milieuproblemen een aanpak op wereldschaal vragen. Ook al stamt de werking van de milieubeweging uit lokaal en gebiedsgerichte acties, toch is ze niet blind gebleven voor de negatieve impact van de globalisering. Die heeft de verplaatsing van negatieve schadelijke activiteiten naar gastlanden met zwakkere sociale en milieuwetgeving tot gevolg. Ook met de internationale handelsregels van de WHO zijn de anders-globalisten niet opgezet. Net zoals ze kritiek hebben op de onmacht van de politiek om de globale economie te sturen.

Eenheid in verscheidenheid

Het gebruik van geweld door enkele deelnemers aan manifestaties van anders-globalisten heeft veel negatieve effecten: wantrouwen van publiek en andere, geweldloze manifestanten, sensatiezucht door de media, onbegrip door politici... Het is daarom van fundamenteel belang dat de herkenbare organisaties – ngo's en vakbeweging – telkens opnieuw de geweldloosheid expliciet onderschrijven. Dit is een must voor het behouden van een gunstig klimaat voor samenwerking, en voor het groeiend klimaat van wederzijds vertrouwen. De samenwerking die de voorbije maanden gegroeid is naar aanleiding van het Belgisch voorzitterschap is niet altijd van een leien dakje gelopen. Maar het wantrouwen dat lang heerste tussen de verschillende ngo's, is door de samenwerking gevoelig aan het verminderen. Vertrekkend van deze hoopgevende vaststelling bestaat de wens dit gunstig klimaat ook na het Belgisch voorzitterschap voort te zetten. Maar hoe? De diversiteit van de 'anders-globalisten' beweging is wellicht haar grootste troef. Die veelkleurigheid heeft natuurlijk ook een keerzijde. Het zal niet altijd mogelijk zijn iedereen rond

éénzelfde standpunt te scharen. Het is beter de wezenlijke verschillen in concrete dossiers te erkennen. Daarom is een duidelijke inhoudelijke profilering belangrijk, en daar wenst BBL als milieubeweging alvast verder werk van te maken. Er gaan stemmen op voor een intensere uitwisseling van informatie over internationale dossiers. Structurele samenwerking is soms mogelijk, en allicht zou een tijdelijke samenwerkingsverbanden een behoorlijke het huidige gunstige klimaat kunnen bewaren.

Denk globaal, handel globaal

Verdere samenwerking, gemeenschappelijke fronten blijven een uitdaging. De constellaties zullen ongetwijfeld wisselend zijn, naargelang het thema. De kansen op succes zijn groter dan

ooit, dankzij het gegroeide vertrouwen na wat vorig jaar gebeurd is. Hoe meer de potentiële partners garant staan voor het algemeen belang – in tegenstelling tot corporatistisch belang – des te groter de kans van zich om een gemeenschappelijk actieplatform te kunnen scharen. Voor de milieubeweging is het 'denk en handel lokaal én globaal' tegenwoordig de leuze.

The Global Deal

Om nefaste, eenzijdige financieel-economische globalisering naar duurzame ontwikkeling om te buigen, vraagt de milieubeweging een 'Global Deal'. Dat is een krachtige inhaalbeweging door middel van internationale sociale- en milieu-akkoorden, die ondermeer moeten omhelzen:

- Sociale en milieucriteria bij de productie;
- Eerlijke verdeling van de milieugebruiksruimte;
- In aanmerking nemen van de historische, 'ecologische schuld' van de landen van het Noorden tov vele landen van het Zuiden, door en consequente kwijtschelding van financiële schulden door het Noorden;
- Strikte toepassing van het voorzorgsbeginsel en objectieve aansprakelijkheid van de risicozetter;
- Extraterritoriale sociale- en milieuwetgeving.

De betogingen tijdens de Top van Laken brachten diverse verenigingen en ngo's samen op straat. Gaat die band in de toekomst blijven bestaan?

PRIORITEITENNOTA FEDERALE REGERING STAP ACHTERUIT VOOR BELEID DUURZAME ONTWIKKELING

Nationaal klimaatbeleidsplan spoorloos verdwenen

Tekst: Bart Martens

Eind januari vond het Verhofstadt het nodig om urenlang aan het mokken te gaan, nadat het Ecolo-voorman Defeyt kritiek had geuit op de premier. De premier had zich als een verongelijkte schooljongen moeten neerleggen bij de morele autoriteit van Defeyt.

Voor media en publieke opinie was het duidelijk: de groene partijen waren de morele winnaars in het dispuut Defeyt en premier Verhofstadt. Wie de nieuwe prioriteitennota van de federale regering echter goed leest, weet wel beter. De groenen hebben niets uit de bus gehaald voor het milieu. Van de 21 naar voor geschoven acties en initiatieven, heeft er slechts één echt iets met het milieubeleid te maken. Dat is het zeer vaag geformuleerd engagement om de invoering van een CO₂-energietaks op Belgisch niveau "te onderzoeken". De groenen hebben zich duidelijk laten inpakken door de intimidatiepolitiek van de premier.

Nu kan men nog aanvoeren dat de economische recessie toch even alle aandacht verdient en dat juist daarom vooral op socio-economisch vlak een extra tandje moet worden bijgestoken. Trouwens het gaat om een "socio-economische prioriteitennota". Voor de beleidsplanning inzake duurzame ontwikkeling en milieu ligt nog steeds het Federaal Plan Duurzame ontwikkeling 2000-2004 voor, waarin alle beleidsprioriteiten op dat vlak vastliggen voor de rest van de legislatuur. Toch kan dit bezwaarlijk als een verzachtende omstandigheid worden aangehouden. In de eerste plaats omdat de actie rond een CO₂-energietaks een stap achteruit betekent ten opzichte van wat reeds was overeengekomen in het Federaal Plan Duurzame ontwikkeling. In de tweede plaats omdat het zogenaamde Proces van Lissabon waaraan de nota wordt opgehangen, wel heel eenzijdig wordt vertaald.

Dat proces van Lissabon werd twee jaar geleden opgestart om de Europese Unie tegen 2010 te laten uitgroeien tot "de meest competitieve en dynamische, op kennis gebaseerde economie ter wereld, geschikt voor een duurzame groei met meer en betere jobs en een grotere sociale cohesie". De vooruitgang in de realisatie van deze doelstelling zou jaarlijks worden opgevolgd aan de hand van een aantal gezamenlijk overeen te komen (socio-economische) indicatoren. Verhofstadt zelf echter hechte tijdens de Europese Top van Gothenburg van juni 2001

mee zijn goedkeuring aan de Europese Duurzaamheidsstrategie. Die moet het politiek engagement van de Unie inzake economische en sociale vernieuwing vervolledigen en een derde, milieudimensie toevoegen aan het proces van Lissabon. Om de integratie van deze milieudimensie in de reeds bestaande sociale en economische poot mogelijk te maken, werden nog tijdens het Belgisch voorzitterschap van de Unie, zeven milieu-indicatoren toegevoegd aan het lijstje met bestaande socio-economische indicatoren. Deze zeven indicatoren dekken de vier prioritaire strategische doelstellingen van de Europese duurzaamheidsstrategie: de strijd tegen de klimaatverandering, het verzekeren van een duurzame mobiliteit, het tegengaan van de bedreigingen van de volksgezondheid en het meer verantwoord gebruik van natuurlijke hulpbronnen. Groot is dan ook de verwondering te moeten vaststellen dat de prioriteitennota van de federale regering enkel inspeelt op de socio-economische trends en doelstellingen die via het Proces van Lissabon proces worden opgevolgd. Van de milieudimensie die aan het Proces van Lissabon werd toegevoegd, trekt de prioriteitennota zich niets aan. Nochtans zijn de ontwikkelingen op dit vlak in ons land pas echt zorgwekkend. Uit het rapport van de Commissie voor de top van Barcelona (en de bijlagen hierbij) blijkt dat net ons land nog enorm ver verwijderd is van de haar opgelegde verplichting om haar uitstoot van broeikasgassen tegen de periode 2008-2012 met 7,5 % te verminderen. Als alles bij het oude blijft, zullen we in 2010 zowat 16,7 procent meer CO₂ uitstoten. Het Nationaal Klimaatbeleidsplan zou hier paal en perk aan moeten stellen. Maar van dat plan – dat nog was aangekondigd voor het begin van het Belgisch voorzitterschap – is na afloop van het voorzitterschap elk spoor bijster. Het Barcelona-rapport stelt verder ook vast dat het transportsysteem in de EU hoe langer hoe minder efficiënt, doeltreffend en duurzaam is. Geen van die problemen wordt echter door de federale regering belangrijk genoeg gevonden om op te nemen in de prioriteitennota. Zelfs de actuele kwestie van de verkeersveiligheid niet.

Die eenzijdige aandacht voor de socio-economische problematiek doet zelfs de eerder door de federale regering afgesproken milieuengagementen vergeten. En dat zijn er heel wat. Denken we maar aan de groene BTW-differentiatie, de verpakkingsheffingen en ecoboni, de fiscale aftrekposten in de personenbelasting of de afbouw van de aftrekposten voor bedrijfswagens. Op al deze punten werden reeds politieke principeakkoorden afgesloten waaraan minister Reynders echter weigert verder uitvoering te geven. Wat de energietaks betreft, zet de prioriteitennota zelfs een stap terug. Het Federaal Plan Duurzame ontwikkeling stelde immers dat ons land "unilateraal" een energietaks zou invoeren als men er tijdens het Belgisch voorzitterschap van de Unie niet in zou slagen om een Europese energietaks te bedingen,

De prioriteitennota van de federale regering draagt duidelijk de stempel van premier Verhofstadt. Groene accenten zijn er haast niet in terug te vinden.

hetzij met 15 lidstaten, hetzij via de zogenaamde procedure van versterkte samenwerking met een beperktere groep. Nu deze strategie heeft gefaald en eindelijk werk moet worden gemaakt van de beloofde unilaterale invoering, kondigt de prioriteitennota opnieuw aan dat werk zal gemaakt worden van de versterkte samenwerking. Kwestie van de eigen besluiteloosheid nog wat te kunnen camoufleren achter de nobele zoektocht naar een Europees compromis. Wat de unilaterale invoering van een energietaks betreft zal "onderzocht worden" of een taks kan ingevoerd worden die "niet concurrentieverstorend" is. Terug naar af dus. Is het niet juist de bedoeling van zo'n taks om energiezuinige producten en diensten concurrentieel te bevoordelen ten opzichte van energievervlindende alternatieven zodat uiteindelijk de maatschappelijke kost van onze economie veel lager wordt? Juist het niet invoeren van een energietaks werkt concurrentieverstorend. Immers: studies van het Europees Milieuagentschap te Kopenhagen (o.m. EEA, "Environmental taxes: recent developments in tools for integration", november 2000) wijzen uit dat het niveau van de belastingen op energie in ons land het laagste is van gans Europa! Momenteel is België van alle Europese lidstaten het land dat het minste overheidsinkomsten haalt uit het belasten van energie. Met andere woorden: ons land beconcurrert de andere Europese landen op een oneerlijke wijze door in tegenstelling tot de andere lidstaten milieukosten in veel mindere mate in de prijzen tot uitdrukking te laten komen. Ons land is een "pollution haven", een toevluchtsoord voor energievervlindende bedrijven. De cijfers liegen er dan ook niet om: volgens de "Proeve van Boordtabel Vlaanderen" heeft België na Zweden en de VS de hoogste energie-intensiteit van alle industrielanden. Ze ligt bijna 20% hoger dan in Nederland en 50% hoger dan in Japan. Een record dat ons duur kan te staan komen als de schaarser wordende energievoorraden waarvan wij volledig afhankelijk zijn voor steeds hogere en meer fluctuerende prijzen zullen zorgen en als internationale klimaatakkoorden onze economie verder zullen dwingen af te kicken van haar energievervlaving. Onze economie heeft voor een duurzame toekomst niet echt de juiste specialiteiten.

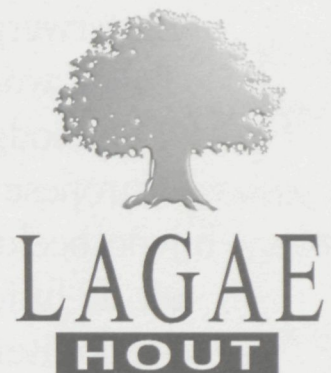
Met het invoeren van een "unilaterale" energietaks zou ons land geenszins haantje de voorste spelen. Integendeel: ondertussen hebben reeds 8 van de 15 Europese lidstaten een energietaks ingevoerd. Alleen al het afstemmen van de energiebelasting in ons land op het gemiddelde van de drie belangrijkste handelspartners zou meer CO₂-reducties opleveren dan de invoering van de

Europese energiebelastingsrichtlijn van Monti. Waar wachten we dan nog op? Aan de OESO zal het zeker niet liggen. In haar survey van 2000 over ons land beval die nog aan dringend van een CO₂-taks werk te maken.

Maar waar vroeger de OESO aanbevelingen voor de liberale partijen zowat gezien werden als bijna heilige orakels die de beste koersrichting aangaven voor 's lands economie, wordt de aanbeveling omtrent de CO₂-taks verticaal genegeerd. Ondanks het feit dat de invoering van een CO₂-taks een van de meest markconforme en kosten-efficiënte maatregelen is in de policy mix voor het bereiken van onze Kyoto-doelstellingen weigert Verhofstadt er werk van te maken. Nochtans zou via de taks ca. de helft van de in eigen land te realiseren CO₂-reducties kunnen worden bereikt. Of hoe de partij van de burger hier het maatschappelijk belang opoffert voor het corporatistisch, sectoraal eigenbelang van een aantal reactionaire bedrijfsfederaties. Op welke wijze kan de heilzame werking van de "vrije markt" dan nog beter gediend worden dan door het wegwerken van de zogenaamde "marktimperfecties" waarvan het afwentelen van milieukosten op de gemeenschap een van de best gekende voorbeelden vormt? Zonder dat deze externe kosten via energie- en andere milieutaksen worden doorgerekend, blijven de marktprijzen liegen. Dat kan toch moeilijk de bedoeling zijn van vrije markt adepten?

Maar niet alleen voor de liberalen zou een energietaks de absolute prioriteit moeten zijn. Ook voor de socialisten. Die hebben – onder meer tijdens de toekomstconferentie van 1999 - de energietaks steeds bepleit als onderdeel van een noodzakelijke verschuiving van lasten op arbeid naar lasten op energie, milieu en kapitaal. Het Federaal Planbureau rekende ook voor dat de recyclage van de opbrengsten van zo'n taks voor de verlaging van de loonkost, zowel voor tewerkstelling als BNP een positief resultaat oplevert. Echter ook langs de SPA zijde lijkt men zich publiek niet echt sterk te willen maken voor zo'n energietaks.

Elkaar partijpolitieke vliegen kunnen afvangen is blijkbaar belangrijker dan het veiligstellen van de toekomst van de volgende generaties. De federale regering heeft er duidelijk voor gekozen om de cultuur van tevredenheid te dienen, met een kortzichtige aandacht van de zorgeloosheid voor vandaag. De lange termijn? Die pakt men later wel aan. Daar laten we nu ons comfortabele rust toch niet door verstoren...

FSC Hout
staat voor hout uit een
duurzaam beheerd bos.

Onvoldoende beschikbaar?

**Met onze materialen
bouwt u
een volledig FSC-huis!**

Volgende materialen verkrijgbaar:

- constructiehout
- terrashout en buitentoepassingen
- plaatmateriaal
- hout voor binnentoepassingen
- plankenvloer

FSC Hout

LAGAE HOUT nv
GRAAF KAREL DE GOEDELAAN 32
8500 KORTRIJK
Tel. 056 22 14 29 • Fax 056 20 32 80
www.lagae.be • info@lagae.be

Vragen?

FSC info: 056 23 08 34

FSC Trademark © 1996 Forest Stewardship Council A.C.
FSC Hout is afkomstig uit goed beheerde bossen
en is onafhankelijk gecertificeerd volgens richtlijnen van FSC

501-COC-0229

HET MASTERPLAN ANTWERPEN VOORZIET TE VEEL MIDDELEN VOOR HET AUTOVERKEER

De niet bestaande Oosterweelverbinding

Tekst: Jan Verschooren

Verkeer en verkeersveiligheid is het onderwerp van het jaar. Normaal ook. In België worden per inwoner meer mensen doodgereden dan in de meest andere Europese landen. Dubbel zoveel zelfs als bijvoorbeeld in Nederland. Is er een uitweg uit de huidige verkeerschaos? Kunnen we de mobiliteit een andere richting opsturen, zonder het verlies van duizenden jobs, zonder verlies aan levenskwaliteit, met behoud van het comfort zoals we dat nu kennen? Ook Antwerpen worstelt met deze vragen. Als antwoord hebben ze het het Masterplan Mobiliteit Antwerpen gelanceerd. Dat is momenteel het duurste project in Vlaanderen op vlak van mobiliteit. Vraag is of de mobiliteit er wel bij zal varen.

Bij de voorstelling van het Masterplan begint de betrokken ingenieur steeds met het gedeelte auto-infrastructuur van het plan. Dat geeft al een aanwijzing over hoe de prioriteiten in het plan gerangschikt zijn. Alles begon met de plannen om een vierde oeververbinding over de Schelde te bouwen. Maar naast deze zogenaamde Oosterweelverbinding, die bestaat uit een tunnel en een stukje brug, zitten er ook andere bouwplannen in het pakket. De heraanleg van het tweede, noordelijke deel van de Leien, de heraanleg van de Singel met een aansluiting op de Noorderlaan, de aanpassing en optimalisering van alle op en afritten van de Ring en nog een aantal werken aan invalswegen naar de stad. Kortom, een upgrade van de bestaande auto-infrastructuur. Al deze werken zijn zeker zinnig te noemen in het kader van een beter mobiliteitsbeleid. Ze kunnen, mits verstandig uitgevoerd, alle vervoerswijzen ten goede komen. De herprofilering van de Singel bijvoorbeeld, kan er voor zorgen dat de invalswegen naar de stad die de Singel kruisen, fietsvriendelijker worden. Ook het openbaar vervoer kan hierdoor vrije baan krijgen.

Het is dus vooral de Oosterweelverbinding zelf die wij in vraag stellen. Door de aanleg hiervan wordt het autoverkeer aangezwengeld. Met alle gevolgen van dien. Een tweede luik in het Masterplan gaat over openbaar vervoer. Hieronder verstaan we echter enkel de Lijn, aangezien de NMBS niet in het Masterplan is opgenomen, wat meteen het hele plan uitholt. Het plan voorziet voornamelijk investeringen in tramlijnen. De verlenging van de tramlijnen naar de randgemeenten wordt voorop gesteld. Wijnegem, Mortsels, Merksem, Zwijndrecht krijgen allemaal nieuwe tramlijnen. Althans toch wat sporen betreft. De trams zelf moeten buiten het plan om gefinancierd worden. Verder worden er aparte busbanen in het vooruitzicht gesteld. Dit dan op sommige gewestwegen en vooral op de Leien. Deze bevinden zich op de Leien in het midden. Ook de optimalisering van sommige waterwegen is voorzien. Het Albertkanaal wordt verbreed en tegelijk worden alle bruggen erover aangepast en eventueel verlegt. De Royersluis wordt vernieuwd. Het Lobroek wordt misschien gedempt. Op het laatste nippertje werd onder druk van de Fietsersbond nog net een luik fiets toegevoegd. Wat daar concreet in zit is niet duidelijk. Fietspaden langs de gewestwegen, overstap-punten en fietsparkings is wat er verteld wordt. Waar hoe en wanneer is niet gespecificeerd.

Dertig jaar tol

Het financiële plaatje rond krijgen, was lange tijd het grootste probleem voor de redders van Antwerpen. Tot ze op het idee van de tol kwamen. Het geld zal dus voorgesloten worden door de banken, en vanaf het moment dat de nieuwe Scheldeovertocht klaar is, betalen de gebruikers de lening terug. Twee euro per wagen,

Waarheen met de mobiliteitsproblemen rond Antwerpen?

negen per vrachtwagen, dertig jaar lang. De Kennedytunnel blijft gratis, maar vrachtwagens mogen daar niet meer komen. De kosten voor de nodige manschappen van de politie zijn alleszins niet in het MP voorzien. De privaatsamenwerking (PPS) wordt verwezenlijkt door de oprichting van de zogenaamde BAM. (Beheersmaatschappij Antwerps Masterplan). Studie bureaus samen met de administratie van wegen en verkeer zullen het Masterplan in praktijk omzetten. Nu al is er ongeveer 6 miljoen euro beschikbaar voor het verder uitwerken van de plannen. In concreto bestaat dit uit het opstellen van het verplichte MER, onderzoek naar de beste manier om de Singel aan te sluiten op de Noorderlaan, aanpassing Oosterweelverbinding op het eilandje, uitwerken van het mechanisme van de tol en de zoektocht naar compensaties voor de schade aan het vogelrichtlijngebied Blokkersdijk.

Het Masterplan bevat goede zaken en ideeën, maar men zit alleszins fout met de Oosterweel verbinding. Probleem is dat alle overheden, zowel het schepencollege van de stad, als de bestendige deputatie van de provincie als de Vlaamse regering van oordeel zijn dat zonder deze bijkomende autoweg, de Antwerpse situatie op economisch gebied onmogelijk wordt. Hierbij wordt voortdurend gewezen op de gigantische files, de

“Enkel tijdens de spitsuren
loopt het verkeer vast. Tijdens
de daluren is er eigenlijk
overcapaciteit.”

economische kostprijs hiervan en de impact op het milieu. Dat dit een probleem is, is voor iedereen duidelijk. Of de Oosterweel verbinding dan de oplossing is wordt nergens aangetoond. De oplossing komt uit de buik na een blik op de kaart. Zo van: "Ha ja, die ring is eigenlijk niet rond, niet moeilijk dat die vastloopt." Er worden cijfers en prognoses bijgehaald van de te verwachten toename van het aantal auto's en vrachtwagens. Dat gaat volgens deze prognoses allemaal de hoogte in. Vraag is of dit zomaar gevolgd moet worden. Het antwoord is duidelijk neen. Meer autowegen zorgen voor meer auto's. De files zullen niet meer op de ring staan, maar op de toegangswegen ernaartoe. Er wordt gerekend op meer vrachtwagens, aangezien men geen spoorinfrastructuur voorziet in het plan. De uitstoot zal dus toenemen, de bereikbaarheid afnemen en een waardevol vogelrichtlijngebied wordt beschadigd. Dan spreken we nog niet van de bijkomende lawaaioverlast, lichtvervuiling, versnippering van het landschap, en alle mogelijke andere overlast.

Liever alternatieven

In de MER-procedure moet er alleszins gezocht worden naar alternatieven. Ook in de vorm van kilometerheffing bijvoorbeeld. Er zijn simulaties en studies over het feit dat je via kilometerheffing het aantal auto's kan terugdringen, zonder de economische activiteiten te schaden. In alle discussies over mobiliteit roepen automobilisten steeds: "Er is geen alternatief. Bouw eerst het openbaar vervoer uit, dan pas laat ik de wagen staan." Hoewel dit een staaltje van demagogie is, kunnen we nu eindelijk toch wel eens inderdaad eerst in openbaar vervoer en fietsvoorzieningen

investeren, en dan eens kijken of die Oosterweelverbinding nog nodig is.

Er worden voortdurend argumenten bovengehaald: alsof het niet anders kan dan meer autowegen bouwen. Maar het havenbedrijf is vragen de partij voor een treinverbinding ter hoogte van de Lievenskenshoek tunnel. Daar is geen geld of plan voor. Het havenbedrijf zegt dat men de Oosterweelverbinding niet zal gebruiken als zij geen vrijstelling van de tol krijgen vanwege veel te duur. Maar vrijstelling geven op deze tol kan niet voor Europa, aangezien het dan gaat om selectieve belastingen. Bovendien zal men de tol opbrengst enkel mogen gebruiken voor de bouw van de Oosterweel tunnel en niet voor de rest van plan. In dat geval geen tramlijnen noch fietspaden. Uit onderzoek blijkt dat ongeveer de helft van de autoritten die over de ring gaan maximum vijf kilometer ver gaat. Dit zijn de mensen die hun kinderen van de rand van de stad naar de centrumscholen voeren, omdat ze doodsbang zijn om hun kinderen met de fiets over de Singel te sturen, terecht trouwens. Wanneer dan de Singel wordt heraangelegd, kan hierin al heel wat winst zitten.

Bijkomende autowegen, zorgen alleen maar voor meer verkeer. Bij congestie zoals nu rond Antwerpen, heb je steeds meer onderdrukte mobiliteit. Dit zijn verplaatsingen die hetzij niet, hetzij op een ander tijdstip, hetzij met een ander vervoermiddel worden uitgevoerd. Wanneer je meer capaciteit voorziet, dan komt die onderdrukte mobiliteit onmiddellijk boven en vult de nieuwe wegen. Een laatste belangrijk argument is het volgende: moeten een miljard euro geïnvesteerd worden, om een capaciteit aan wegen te bouwen, die enkel nodig is gedurende een beperkte periode van de dag. Heel de nacht, en in de daluren is er eigenlijk overcapaciteit. Enkel tijdens de spitsuren loopt de boel vast. Dat moet op een andere manier opgelost kunnen worden!

Dit dossier is de ultieme test om te zien of er een kentering komt of niet. Gaat men gewoon door tot alles stilstaat, of worden de problemen echt aangepakt met open vizier? Is er nog zoiets als politieke moed in Vlaanderen of niet? Hoe creatief en efficiënt kunnen we nog zijn?

De uitvoering van de Oosterweelverbinding zou een vergissing op alle gebied zijn. Zowel economisch, op gebied van milieu als op financieel vlak. De enige goede Oosterweelverbinding is een niet bestaande Oosterweelverbinding. ■

Reacties op artikels in Milieurama kan
u kwijt op **milieurama@bblv.be**,
of op het BBL-secretariaat
Tweekerkenstraat 47, 1000 Brussel.

fax: 02.230.53.89

Bezoek ook onze website
www.bondbeterleefmilieu.be

Nieuwe uitdagingen voor Vlaams milieuvergunningenbeleid

Tekst: Bart Martens

Eind vorig jaar werd met veel luister het tienjarig bestaan gevierd van Vlarem I, het uitvoeringsbesluit waarmee de Vlaamse regering in februari 1991 een historische stap zette naar een integrale milieuvergunning. Tijdens het colloquium dat de rond de verjaardag werd opgezet werd alleszins duidelijk dat het milieuvergunningbeleid nog sterk voor verbetering vatbaar is. Aanpassingen aan "nieuwe" uitdagingen zoals de mobiliteitseffecten van ondernemingen en het rationeel gebruik van energie, water en grondstoffen dienen zich aan.

Ook op vlak van transparantie, toegang tot informatie, inspraak- en beroepsmogelijkheden en de handhaving van milieuvergunningen kan nog een serieuze stap vooruit worden gezet. Maar komt van die aanpassingen ook iets in huis?

De inwerkingtreding van het Vlaams reglement betreffende de milieuvergunning (Vlarem) was een mijlpaal in het Vlaams milieubeleid. De integratie van de oude ARAB-exploatievergunning met onder meer de lozingsvergunning, afvalstoffenvergunning en de vergunning voor het oppompen van grondwater in één milieuvergunning betekende een hele vereenvoudiging en was wellicht zelfs een Europese primeur. Sinds Vlarem kon één aanvraag volstaan. Dat daarbij de procedure voorzag in vastgelegde behandelingstermijnen nam voor alle betrokken een heel stuk onzekerheid weg, al zorgde het principe van de "stilzwijgende" goedkeuring – bij het uitblijven van een beslissing binnen de vooropgestelde termijn – voor heel wat ongenoegen bij de milieubeweging. Gelukkig heeft nu ook de Europese Commissie hier haar bezwaren tegen geuit, met als gevolg dat de "stilzwijgende goedkeuring" van een milieuvergunning binnen afzienbare tijd tot het verleden zal behoren. De in Vlarem voorziene inspraak- en beroepsprocedures verhoogde de participatie van omwonenden en milieuorganisaties.

Inspraak en beroep

De Vlaremregelgeving mag dan wel de inspraakmogelijkheden voor de burger vergroot hebben, die inspraak komt in vele gevallen wel te laat. Dat geldt in het bijzonder voor activiteiten waarvoor een milieueffectenrapport (MER) moet worden opgemaakt. Het is juist in het MER dat alternatieven en mogelijke milderende of compenseerende maatregelen worden onderzocht en dat dus inspraak gewenst is. Omwonenden en milieuorganisaties kunnen terzake immers vaak zeer waardevolle suggesties doen. Maar de huidige MER wetgeving in Vlaanderen voorziet geen mogelijkheid tot inspraak. De Europese wetgeving legt dat nochtans op. Het gevolg is dat in Vlaanderen omwonenden pas achteraf met de resultaten van het MER geconfronteerd worden, tijdens het openbaar onderzoek rond de vergunningsaanvraag waaraan het MER is toegevoegd. Met suggesties om diepgaander bepaalde effecten, alternatieven of verzachtende maatregelen te bestuderen kan men dan niets meer. Hopelijk brengt het nieuw MER-decreet – waarover de Raad van State zich momenteel buigt – soelaas en worden ook rond de zogenaamde "startnota" van het MER inspraakmogelijkheden geboden en een openbaar onderzoek opgezet.

Ook op vlak van de beroepsmogelijkheden dient nog een en ander te veranderen. Zo kennen koepelorganisaties als Bond Beter Leefmilieu dikwijls heel wat moeilijkheden om hun beroepschriften ontvankelijk te laten verklaren. Het milieuvergunningendecreet – waar Vlarem uitvoering aan geeft – bepaalt immers dat men rechtstreeks hinder moet kunnen ondervinden om rechtsgeldig in beroep te kunnen gaan. Gezien koepelorganisaties geen individuele leden hebben, kan "rechtstreekse hinder" hier niet aan de orde zijn. BBL heeft er al bij leefmilieuminister Dua op aangedrongen hier dringend paal en perk aan te stellen door een wijziging van het milieuvergunningendecreet. Vreemd dat een lokale of regionale

Vera Dua,
verantwoordelijk voor de
wijzigingen aan het
milieuvergunningenbeleid

milieuvereniging wel beroep kan doen op een advocaat om een beroepschrift te laten opstellen of indienen, maar niet op haar eigen koepel.

Handhaving is sluitstuk

Een doortastend vergunningenbeleid kan ook enkel maar werken als de vergunningen worden nageleefd en als voorzien wordt in een regelmatige controle en strikte handhaving. Het handhavingsluik vormt het sluitstuk van een goed vergunningbeleid. En hier knelt nu net het schoentje. Vooral de handhaving van klasse II inrichtingen – die tot de bevoegdheid van de gemeenten behoort – laat sterk te wensen over. Burgemeesters houden er blijkbaar niet van om de regels te doen toepassen en hardleerse exploitanten tot aanpassingen of sluiting aan te manen. Het toekennen van handhavingsbevoegdheden voor klasse II-inrichtingen aan de provincies of het versterken van de buitendiensten van de gewestelijke milieu-inspectie bieden hier een mogelijke uitweg.

Indelingslijst

Naast de milieuvergunningsprocedure zijn ook de indelingslijst (met alle vergunnings- of meldingsplichtige activiteiten) en de vergunningsvoorwaarden sterk voor verbetering vatbaar. Belangrijke hinderlijke activiteiten zijn nog

steeds niet ingedeeld. Denk maar aan de verschillende types lijninfrastructuur zoals pijpleidingen, collectoren en (spoor)wegen. Infrastructuren die nochtans voor heel wat hinder kunnen zorgen, gaande van geluidshinder tot het overstorten van bezonken vuilvracht. Maar ook biggenstallen, onderwater baggerstorten, GSM-masten en serres voor wat betreft de waterlozingen zijn nog steeds niet milieuvergunningsplichtig. De vergunningsvoorwaarden moeten in elk geval zoveel mogelijk gelijke tred houden met de technologische ontwikkelingen en de steeds evoluerende Best Beschikbare Technieken weerspiegelen.

Van output naar input

Belangrijk is ook om nieuwe concepten zoals "eco-efficiëntie" in VlareM doorgang te laten vinden. De milieuvergunningsvoorwaarden die tot nog toe in VlareM werden opgenomen, hadden nagenoeg allemaal betrekking op de output van het proces: de lozing van stoffen, productie van straling of geluid,... Bedoeling was de "opvangcapaciteit" maximaal te kunnen respecteren. Maar naast de "opvangfunctie" heeft het milieu ook een "bronfunctie": het milieu is leverancier van water, grondstoffen, energiebronnen,... De nieuwe uitdaging bestaat erin ook hier zo rationeel mogelijk mee om te springen. Maar buiten de voorwaar-

den inzake grondwatergebruik, is daar in de huidige VlareM nog weinig aan gedaan. Een en ander zou moeten leiden tot het invoeren van vrachten efficiëntienormen voor lozingen, grondstof-, energie- en watergebruik. Op die manier kunnen ook nieuwe uitdagingen zoals het broeikas effect worden aangepakt.

VlareMnormen op zich onvoldoende

Hoe goed de VlareM normen ook de Best Beschikbare Technieken trachten bij te benen, het gewoonweg toepassen van de sectorale milieuvergunningsvoorwaarden zal niet tot de gewenste milieuresultaten leiden. Via het MER moet gekeken worden of extra vereisten via het opleggen van bijzondere milieuvergunningsvoorwaarden niet noodzakelijk zijn om lokale overschrijdingen van milieukwaliteitsnormen te kunnen voorkomen. Anderzijds zal voor polluenten zoals verzurende stoffen of broeikasgassen het systeem van uitstootnormen moeten aangevuld worden met uitstootheffingen, energieheffingen of verhandelbare emissierechten. Anders zal Vlaanderen nooit haar internationale reductiedoelstellingen terzake kunnen halen. De aanpassing van de VlareMnormen aan de BBT loopt daarvoor veel te traag. ■

Kijk dit paard eens in de bek!

Persvoordelen-reisvoordelen-vakantievoordelen-sportvoordelen-musea voor een prikje-shoppingvoordelen-Euro<26-voordelen in heel Europa-vrijkaarten het hele jaar door-CD-bonnen-boekenbonnen-12 gratis culturele tickets...

Een CJP-kaart kost slechts 10 euro. Meer info? Surf naar www.cjp.be, mail cjp@cjp.be of bel 02/203.02.00

VLAAMSE EN NEDERLANDSE MILIEU-, NATUUR- EN BEWONERSVERENIGINGEN UIT DE KANAALZONE GENT-TERNEUZEN HEBBEN HUN VISIE OP DE KANAALZONE OP PAPIER GEZET

Kanaalzone Gent-Terneuzen duurzaam in tien stappen

Tekst: Erik Grietens

De Kanaalzone tussen Gent en Terneuzen is een gebied met een grote economische dynamiek, maar met heel wat milieuproblemen. Door de grote verweving van activiteiten staat de leefbaarheid in de woonkernen onder druk. Ook neemt de verkeersoverlast steeds verder toe en worden landschap en natuur aangetast. De Kanaalzone is dus een gebied met heel wat structurele problemen die om een duurzame en goed onderbouwde oplossing vragen.

In de Kanaalzone tussen Gent en Terneuzen vinden heel wat verschillende activiteiten plaats. Havenfuncties, zware industrie, wonen, natuur, landbouw en verkeer komen er samen en door mekaar voor. Dat zorgt voor heel wat leefbaarheidsproblemen en voor een grote druk op natuur en milieu. De Zeeuwse Milieufederatie en Bond Beter Leefmilieu hebben daarom het initiatief genomen om een streefbeeld op te maken voor de toekomstige ontwikkeling van de kanaalzone Gent-Terneuzen. Samen met verschillende Vlaamse en Nederlandse milieu-, natuur- en bewonersverenigingen uit de kanaalzone (met onder meer afdelingen van Natuurpunt vzw, Groen Platform, Ricactie,...) hebben we onze visie op een wenselijke toekomstige ontwikkeling van de Kanaalzone op papier gezet.

Tien punten programma

We hebben onze visie op de toekomst van de kanaalzone samengevat in een "tien punten programma voor een duurzame kanaalzone". In de eerste plaats vragen we dat werk wordt gemaakt van duurzame bedrijvzones, waar de beschikbare ruimte optimaal wordt benut. Uit onderzoek blijkt immers dat nog niet de helft van de beschikbare bedrijfsruimte in de kanaalzone ook effectief wordt gebruikt. Zo liggen er in het

Vlaams deel van de Kanaalzone maar liefst 1.720 hectaren bedrijvzones onbenut bij. Daarvan zijn 866 hectare zogenaamde "interne reserves". Dat zijn terreinen die in handen zijn van bedrijven, maar niet worden gebruikt. Ook in het Nederlandse deel van de kanaalzone is er nog een enorme reserve aan bedrijfsterreinen. Hier worden 1.435 ha bedrijventerreinen niet gebruikt, waarvan 327 ha interne reserves. Bij een verdere uitbouw van de havenzone moet gebruik gemaakt worden van die enorme interne reserves. Op deze manier kan de behoefte aan bijkomende ruimte voor bedrijven worden beperkt, zodat open ruimte voor natuur en landschap gespaard wordt en nodeloze onteigeningen van woningen vermeden worden. Omdat er zo'n groot overschot aan bedrijfsruimte is, vragen we dat een aantal bedrijvzones herbestemd worden naar landbouw- of natuurgebied. Zo is het aangewezen de laatste fase van de Kluizendokken (een nieuw dok dat gegraven wordt in de kanaalzone) niet uit te voeren. Door deze laatste fase niet te realiseren kan de afstand tussen het kanaaldorp Doornzele en de industrieterreinen rond het Kluizendok veel groter worden.

Naast de effectieve ruimte moet ook de beschikbare milieuruimte optimaal gebruikt worden. Dat kan in de eerste plaats door energie te besparen en afval te voorkomen. De mogelijkheden liggen voor het grijpen. Warmte die nu verloren gaat via bijvoorbeeld koeltorens of afvalwater, kan door verschillende bedrijven perfect als energiebron worden benut. Op deze manier kan het gebruik van energie op basis van fossiele brandstoffen - en de daarmee gepaard gaande luchtverontreiniging - drastisch verminderen. Milieubelasting beperken is verder mogelijk door de koppeling (ook grensoverschrijdend) van bedrijfsactiviteiten en -processen, waarbij energie- en materiaalstromen van één bedrijf - rookgassen, afvalwater, koelwater, stoom, vliegass, gips, restwarmte - door een ander bedrijf als grondstof worden gebruikt. Op die manier wordt afval voorkomen, kan de lucht- en waterkwaliteit

Bedrijven liggen niet wakker van verzuring

Om de negatieve gevolgen van verzuring en fotochemische smog voor mens en natuur te beperken, werd recent de Europese richtlijn over "nationale emissieplafonds" (de zogenaamde NEC-richtlijn) goedgekeurd. Deze richtlijn stelt dat de uitstoot van verzurende en ozonvormende stoffen sterk moet dalen. Meer concreet betekent dit voor Vlaanderen dat de uitstoot van stikstofoxiden (NO_x) en zwaveldioxide (SO_2) moet afnemen met respectievelijk 41% en 73%. Dat is een enorme opgave die heel wat milieu-investeringen zal vergen.

Een eigen berekening van Bond Beter Leefmilieu wijst ondertussen uit dat een verdere ontwikkeling van de Antwerpse havenchemie volgens het ontwerp Strategisch Plan Waaslandhaven, ertoe zou leiden dat het zeehavengebied Antwerpen 38 tot 100% van de totale uitstoot van verzurende en ozonvormende stoffen die volgens de Europese richtlijn nog is toegelaten, voor zijn rekening neemt. Met andere woorden, als de Antwerpse havenchemie verder uitbreidt zoals voorzien in het strategisch plan, kan in principe geen enkel ander bedrijf in Vlaanderen nog uitbreiden indien daar een bijkomende uitstoot van NO_x of SO_2 mee gepaard gaat!

verbeteren en wordt energie uitgespaard.

Leefbaar, hindervrij en veilig wonen

Om de leefbaarheid in de kanaaldorpen te garanderen, moet onder meer gezorgd worden voor een fundamentele vermindering van de verkeersdruk, geluidsoverlast, stof- en geurhinder. Voor alle vormen van hinder zijn bronmaatregelen bij bedrijven noodzakelijk. Het toepassen van deze hinder te beperken moet zo nodig juridisch worden afgedwongen via de milieuvergunning. Daarnaast moet gezorgd worden voor een groene bufferzone rond woongebieden. Er moeten niet alleen bufferzones voorzien worden tussen woonkernen en industriële activiteiten, maar er moet ook werk gemaakt worden van een omsluitende groene gordel rond de kanaaldorpen. Op die manier kunnen de kanaaldorpen hun landelijk karakter en hun band met de open ruimte behouden en versterken.

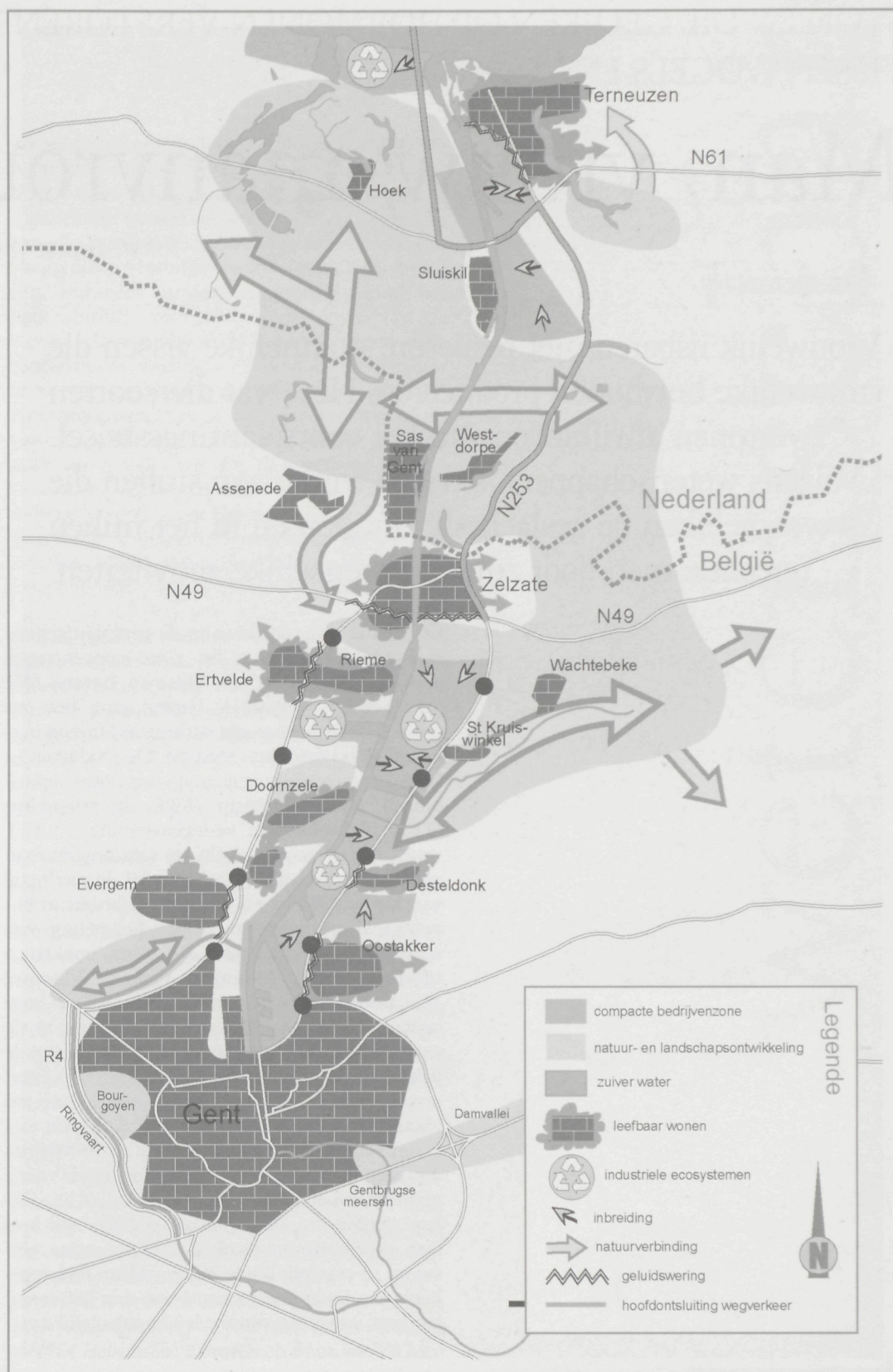
Ruimte voor natuur en landschap

In en aan de randen van de kanaalzone komen nog heel wat interessante natuurwaarden voor. Uit vogeltellingen van het Instituut voor Natuurbehoud en van Birdlife International blijkt bijvoorbeeld dat de Gentse Kanaalzone voldoet aan de criteria van de Europese Vogelrichtlijn. Aangezien deze richtlijn directe werking heeft, ook voor gebieden die nog niet als Vogelrichtlijngebied zijn aangeduid, moet men bij de verdere ontwikkeling van de haven rekening houden met de Europese wetgeving. Dit betekent dat men bij het opmaken van plannen voor de ontwikkeling van havenprojecten met een negatieve impact op de vogelpopulaties, het maatschappelijk nut en de noodzaak ervan moet onderbouwen en men moet zorgen voor voldoende rustzones en foerageergebieden voor deze beschermde populaties. Indien dit niet mogelijk is en indien geen alternatieven beschikbaar zijn, moeten in de regio compensaties voorzien worden om de vogelpopulaties op peil te houden. Er zijn bijvoorbeeld heel wat natuurontwikkelingsmogelijkheden in de Moervaartdepressie, één van de best bewaarde en landschappelijk meest waardevolle open ruimtes in de kanaalzone. De Moervaartdepressie sluit aan op de vallei van de Zuidlede te Wachtebeke. Van hieruit kan eveneens een grensoverschrijdende natuurverbinding worden voorzien richting het polder- en kreekengebied ter hoogte van Zelzate en Westdorpe.

Een democratisch proces

Een duurzame toekomst voor de Kanaalzone is maar mogelijk als alle belanghebbenden volwaardig betrokken worden bij het uitwerken van het beleid. Daarom moeten burgers, bewonersgroepen en milieubeweging in de toekomst volwaardig betrokken worden bij de verdere ontwikkeling van de Kanaalzone. Dit betekent onder meer dat zij officieel vertegenwoordigd zijn in adviesorganen. In het Vlaamse deel van de kanaalzone was dat tot nu toe niet het geval. Vertegenwoordigers van plaatselijke bewoners- of actiegroepen werden niet toegelaten tot de officiële stuurgroep voor de kanaalzone - zeggend omdat ze niet representatief waren voor alle bewoners - terwijl vertegenwoordigers van individuele bedrijven wel worden betrokken in deze stuurgroep. We eisen dan ook dat in het toekomstige "subregionaal netwerk", het officiële advies- en overlegorgaan voor de kanaalzone, milieuverenigingen en bewonersgroepen voldoende vertegenwoordigers krijgen. ■

De visietekst "Naar een duurzame kanaalzone Gent - Terneuzen" kan besteld worden bij Bond Beter Leefmilieu, Tweerkenstraat 47, 1000 Brussel, tel. 02/282.17.20

Strategisch plan en afbakeningsplan voor elke Vlaamse haven

In uitvoering van het Vlaams regeerakkoord moeten alle Vlaamse havens een "strategisch plan" opmaken. In dat plan moeten de krachtlijnen voor de toekomstige ontwikkeling van de haven vastgelegd worden. Tevens moet een actieplan voor de korte termijn worden opgesteld. Volgens het regeerakkoord moet daarbij bijzondere aandacht worden besteed aan de maximale bescherming van woonzones, het behouden en versterken van de ecologische infrastructuur en het nastreven van een zuinig ruimtegebruik bij verdere economische expansie. Voor de haven van Gent ligt reeds een ontwerpplan op tafel, voor de havens van Antwerpen, Zeebrugge en Oostende zitten deze strategische plannen in de onderzoeksfase. Daarnaast wordt voor elke haven - in uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen - een ruimtelijk afbakeningsplan opgemaakt. Door een duidelijke grens te trekken rond het havengebied, wordt het duidelijk waar er nog nieuwe havenactiviteiten kunnen ingeplant worden en welke ruimte gevrijwaard blijft voor natuur of landbouw. Het eerste afbakeningsplan, dat voor de zeehaven van Gent, wordt over enkele maanden verwacht

STOFFEN DIE GELIJKEN OP HORMONEN VERSTOREN DE VOORTPLANTING VAN VISSSEN, VOGELS EN ZOOGDIEREN

Man, vrouw, manvrouw

Tekst: Bram Versonnen (RUG) / Colin Janssen (RUG)

Vrouwelijk ijsberen met penissen, mannelijke vissen die vrouwelijke hormonen produceren. Heel wat diersoorten vertonen afwijkingen van het voortplantingsstelsel. Volgens wetenschappers is dat te wijten aan stoffen die gelijken op geslachtshormonen en in het milieu terechtkomen door zijn van menselijke activiteiten.

Eind vorig jaar verscheen in de pers dat 'schimmelwerende middelen' in grote concentraties aanwezig waren in de Vlaamse havens (De Standaard, 07/09/2001). Hierbij ging het om middelen die hormoonverstoringen kunnen veroorzaken bij dieren en mensen. De producten in kwestie waren de zogenaamde organotin-verbindingen, met tributyltin (TBT) en trifenylytin (TFT) als bekendste vertegenwoordigers. TFT wordt onder meer gebruikt als schimmelwerend product in de aardappelteelt en bij de productie van kledij. TBT wordt dan weer gebruikt in bijvoorbeeld de scheepvaart om begroeiing van scheepsrumpen (met mosselen, algen, pokken...) tegen te gaan. Metingen van de Vlaamse Milieumaatschappij toonden aan dat er hoge concentraties van TBT werden gemeten in de rivierbodem, vooral in havens. TBT is één van de bekendste hormoonverstorende stoffen en heeft ervoor gezorgd dat een aantal slaksoorten op lokaal zijn uitgestorven door imposeks, een toestand waarbij mannelijke kenmerken bij wijfjes optreden. Dit zorgt er uiteraard voor dat de voortplanting in het gedrang komt. Niet enkel bij slakken werden die vaststellingen gedaan, ook heel wat andere dieren bleek de voortplanting verstoord te worden. Bij de mens stelden onderzoekers vast dat er een toename was van het aantal kankers, naast een vermoedelijke geleidelijke ver-

mindering van de kwantiteit en de kwaliteit van het sperma.

Enkele jaren geleden werd een hypothese naar voren gebracht dat al die verschijnselen een gemeenschappelijke milieugebonden oorzaak zouden hebben. Hierbij wordt de rol van de zogenaamde pseudo-oestrogenen of xeno-oestrogenen onderstreept. Die bootsen de werking van natuurlijke oestrogenen (vrouwelijke geslachtshormonen) na en kunnen aangetroffen worden in voeding, detergenten, pesticiden, verpakkingsmateriaal en gezuiverd afvalwater. Naast de door de mens gemaakte xeno-oestrogenen zijn er ook de door planten geproduceerde natuurlijke stoffen, de zogenaamde fyto-oestrogenen, die een hormoonverstorende werking kunnen hebben.

Eén van de krachtigste xeno-oestrogenen is wel ethinyloestradiol, het hoofdbestanddeel van de anticonceptiepil. Dit product wordt niet volledig opgenomen in de mens en komt dus (hoofdzakelijke via de urine) in het milieu terecht. In waterzuiveringsinstallaties wordt dit product echter zeer beperkt afgebroken, waardoor het in het oppervlaktewater terechtkomt. Vele vissoorten blijken gevoelig te zijn voor xeno-oestrogenen zoals ethinyloestradiol. Aangezien dit product voorkomt in het water in concentraties die in het laboratorium effecten veroorzaken, stellen sommigen dat bepaalde effecten die men bij natuurlijke vispopulaties waarneemt, wel eens hoofdzakelijk te wijten kunnen zijn aan deze stof. Er wordt geschat dat 50 gram ethinyloestradiol dagelijks in België in het milieu terechtkomt. Dit lijkt weinig, maar is misschien toch niet te verwaarlozen als men weet dat minder dan 1 nanogram (miljardste van een gram) per liter al een negatief effect kan veroorzaken bij vissen. Bovendien breekt dit product moeilijk af, zodat plaatselijk relatief hoge concentraties worden gemeten (tot een tiental nanogram per liter).

De wetenschappelijke wereld blijft echter zeer voorzichtig over deze 'oestrogeen-hypothese' en haar werkelijke gevolgen voor de voortplanting. De thans beschikbare gegevens over de ongewenste werking van sommige pseudo-oestrogenen in het milieu op de voortplanting van wilde diersoorten, lijken goed onderbouwd. Gegevens over de effecten op de gezondheid van de mens zijn echter onzeker, fragmentarisch of twijfelachtig.

Geschiedenis

In de jaren 80 constateren onderzoekers 'vervrouwelijking' bij vissen die in de buurt van afvalwaterzuiveringsinstallaties zwemmen. Mannelijke vissen produceren een eiwit (vitellogenine) dat in normale omstandigheden enkel door wijfjes wordt aangemaakt. In 1986 wordt een verband gelegd tussen het PCB-gehalte bij vissen in de Waddenzee en verminderde vruchtbaarheid bij zeehonden in de Waddenzee. Begin jaren '90 constateren Deense onderzoekers een afname van de hoeveelheid zaadcellen bij de mens sinds 1983. Alhoewel deze studie fel bekritiseerd werd,

Bij roofvogels die broeden rond de Great Lakes in de VS zijn de hormonenbalansen verstoord

© John Downer

beschrijven ook andere onderzoekers (zoals Prof. Comhaire van de Gentse Universiteit) ook een vermindering van de vitaliteit van sperma.

Ook de media ontdekken de oestrogeenhypothese. In 1993 brengt de BBC de documentaire 'Assault on the male' en drie jaar later publiceert Colborn het boek 'Our stolen future'. De populaire pers volgt. Vanaf dan starten wereldwijd onderzoeksprogramma's. Beleidsmatig begint er pas eind de jaren 90 wat te bewegen. Eind 1999 beslist de Europese Unie om alle nieuwe zachte PVC speelgoed voor kinderen te bannen van de Europese markt.

Werkingmechanismen

Endocriene verstoorers kunnen op verschillende manieren de hormonale functies van mens en dier beïnvloeden. Zo kunnen ze natuurlijke hormonen nabootsen door te binden op dezelfde hormoonreceptoren. Hierdoor is er een overproductie aan hormoonboodschappen die door de binding ontstaan of worden er op de verkeerde ogenblikken boodschappen doorgegeven. Andere stoffen beïnvloeden de hormoonhuishouding niet door binding maar door het blokkeren van de receptoren met als resultaat dat de natuurlijke hormonen niet meer kunnen binden. Een chemische stof die bijvoorbeeld testosteron (mannelijk hormoon) verhindert zijn receptoren te bereiken - door zelf de receptorplaats te bezetten - kan een vrouwelijking tot gevolg hebben omdat er hierdoor niet genoeg mannelijke hormoonboodschappen doorgegeven worden. Op die manier wordt dus de werking van natuurlijke hormonen verhindert.

Effecten

De huidige interesse in endocriene verstoorers startte enkele jaren geleden naar aanleiding van een aantal grote studies in de VS. In deze studies werd de vervuiling met gechloreerde koolwaterstoffen in verband gebracht met voortplantingsafwijkingen bij alligators, vogels en zoogdieren. Meestal is het echter zeer moeilijk rechtstreekse verbanden te leggen tussen waargenomen effecten en één enkele chemische stof. Het is wel aannemelijk te veronderstellen, dat hormonale storingen kunnen veroorzaakt worden door een veelheid aan chemische stoffen. Naast stoffen met een endocrien verstoringseffect spelen echter ook veranderingen in omgevingsfactoren zoals voedselaanbod, verstoringdruk, habitatversnippering en -vernietiging een essentiële rol. Bovendien is er nog weinig geweten over de werking van het hormoonstelsel bij de meeste dieren. Een aantal waarnemingen in het veld wijzen echter wel op de mogelijke gevaren van endocriene verstoring. Zo vertonen eieren van een aantal vogelsoorten die broeden in het gebied van de Great Lakes (VS) een belangrijke verdunning van de schaal. Hierdoor vergroot de kans dat de eischaal breekt vóór de jongen volledig ontwikkeld zijn in het ei. Daarnaast blijkt dat bij een aantal roofvogels uit deze streken verstoorde hormoonbalansen voorkomen. Een ander gekend voorbeeld van endocriene verstoring werd beschreven door Britse wetenschappers: mannelijke vissen in rivieren in Engeland bleken het eerder vermelde vitellogenine te produceren. Vitellogenine wordt in normale omstandigheden door wijfjes geproduceerd en dient voor de aanmaak van dooiermateriaal voor de eitjes. Regenboogforellen die uitgezet werden dichtbij

waterzuiveringsinstallaties hadden tot 100000 maal meer vitellogenine in hun bloed dan de controle vissen. Ook in onze buurlanden en in Vlaanderen werden al verhoogde concentraties aan vitellogenine teruggevonden in het bloed van vissen die in vervuilde wateren leven. Zo werd bij een Europees project uitgevoerd door het Laboratorium voor Milieutoxicologie van de Gentse Universiteit vastgesteld dat vissen hoge concentraties vitellogenine produceren wanneer ze blootgesteld worden aan effluenten van waterzuiveringsinstallaties of aan 'gewoon' oppervlaktewater. Ander onderzoek uitgevoerd in dit laboratorium toonde aan dat er meer afwijkingen voorkomen bij vissen die in sterker vervuilde rivieren leven (b.v. het voorkomen van eicellen in mannelijk voortplantingsweefsel). In al deze gevallen lijken mannelijke vissen, in min of meerdere mate, dus te 'vervrouwelijken'.

Ook bij ijsberen werden een aantal observaties gemaakt welke in verband worden gebracht met endocriene verstoring. Bij een aantal vrouwelijke beren in Canada en ijsberen in Noorwegen werd vastgesteld dat, hoewel hun inwendige genitaliën volledig normaal leken, ze uitwendig mannelijke kenmerken vertoonden, gaande van kleine afwijkingen tot een volledig gevormde penis.

En bij de mens? Voor de mens is één duidelijk, goed bescheven voorbeeld bekend van afwijkingen veroorzaakt door een welbepaald product: diethylstilbestrol of DES. Dit 'geneesmiddel' werd aan miljoenen vrouwen, vooral in de VS, toegediend onder andere om miskramen te voorkomen. Later is gebleken dat de kinderen van deze 'DES-moeders' meer kans hadden op afwijkingen aan het voortplantingsstelsel, een aantal zeldzame kankers en vruchtbaarheidsproblemen. DES werd dan ook gebannen.

Gevaar?

Zeer veel vragen blijven momenteel onbeantwoord. Hoeveel scheikundige verbindingen kunnen het endocriene systeem van mens en dier verstoren? Welke dosissen resulteren in effecten? Hebben ze een grotere impact wanneer de testorganismen worden blootgesteld tijdens de embryonale ontwikkeling? Welke rol spelen leeftijd, voeding, genetische factoren en duur van de contaminatie? Wat is het effect van meerdere chemische verbindingen samen? Is het effect van één stof in een grote dosis hetzelfde als de som van vele kleine dosissen of van vele kleine blootstellingen aan verschillende chemicaliën?

Eigenlijk weten we nog zo weinig over endocrien verstorende stoffen dat eenvoudige uitspraken niet mogelijk zijn. Wel stelt men vast dat bij hoge concentraties aan chemicaliën met hormoonverstorende werking waarneembare effecten op gezondheid en vruchtbaarheid van dieren optreden. Niemand weet op dit moment wat de lange termijn effecten zullen zijn van een langdurige blootstelling aan lage concentraties of wat de effecten op de mens zullen zijn. Alhoewel er nu reeds enkele testen ontwikkeld zijn om endocriene verstoring te meten blijft het probleem dat we nu nog niet weten hoe we deze resultaten moeten evalueren, interpreteren en extrapoleren naar andere diersoorten en lange-termijn effecten. ■

Ir Bram Versonnen en professor Colin Janssen zijn verbonden aan de Universiteit Gent, vakgroep Toegepaste ecologie en milieubiologie.

Interessante informatie:

Het boek: Our Stolen Future: Are We Threatening Our Fertility, Intelligence, and Survival? (door Theo Colborn, Dianne Dumanoski, John Peterson Myers; Dutton, 1996)

<http://allserv.rug.ac.be/~tvrslyck/research/endocrinedisruption.html>

<http://www.wwfcanada.org/satellite/hormone-disruptors/>

<http://www.socialcritic.org/dg25.htm>

<http://www.tmc.tulane.edu/ECME/eehome/>

<http://www.cefic.be/lri/emsg/>

OVERBEVISSING BEDREIGT OVERLEVING VAN VISINDUSTRIE EN VISPOPULATIES

Vissen hebben geen mooie ogen, ze smaken gewoon lekker

Tekst: Joris Gansemans

Met nieuwe, hoogtechnologische boten kunnen vissers meer vis vangen dan ooit tevoren. Daarbij ondervinden ze wel één probleem. De vissen, die tot voor kort massaal rondzwommen in de zee, zijn haast verdwenen.

Wie onlangs een portie vis kocht, kan het beamen: vis wordt duur betaald. Daar is maar één verklaring voor: de zeeën zijn leeg. Leegeevist door enorme schepen die de scholen vis opsporen met gesofisticeerde apparatuur. Leegeevist door vissersboten die netten hebben waar 12 Boeings 747 met gemak in zouden passen en die tot 10 ton vis per uur kunnen vangen. Nochtans ligt de fout niet bij de vissers alleen. De EU, Japan en de VS hebben miljoenen euro's, yens en dollars veil om hun eigen vissersvloeden varend te houden. Met hun subsidies zorgen ze ervoor dat de vissers meer kunnen investeren in nieuwe, grotere en snellere boten. Dat leidt ertoe dat de vissen sneller gevangen worden dan ze zich kunnen voortplanten. Toch is er misschien verandering op komst. Eind december heeft de Europese Commissie voor de eerste maal "biologisch aanvaardbare vangstquota" op tafel gelegd. Indien de vissers zich aan de nieuwe hoeveelheden gevan-

gen vis houden, zouden de vispopulaties stabiel moeten blijven.

Vergeleken met scheepsvaart en andere activiteiten die op zee plaats vinden, heeft vissen de grootste impact op het leven in de zee. Hoewel ooit gedacht werd dat de zee onuitputtelijk was, blijkt nu dat vissen zeldzaam worden. Uit cijfers van de FAO (Food and Agricultural Organisation) blijkt dat 75 procent van alle commercieel interessante soorten overbevist zijn. In de Middellandse Zee bijvoorbeeld is de ooit rijke populatie ansjovis midden jaren '80 pardoes in elkaar gestuikt. De ansjovissen zijn nooit even massaal als vroeger teruggekomen in de zeeën van Italië. Ook met de kabeljauw gaat het niet goed. Recent zijn de populaties van kabeljauw in de Noordzee sterk teruggelopen, hetgeen geleid heeft tot een tijdelijk verbod op de vangst van deze vis. De typisch Engelse fish and chips of de Spaanse gedroogde bacalao moeten in de toekomst misschien geschrapt worden als nationaal gerecht.

Grotere boten, minder vissen

De technologische ontwikkelingen in de visserij-sector hebben het mogelijk gemaakt om haast elke school vissen op te sporen. Sonarbaseerde systemen, hydraulische toestellen, vliegtuigjes en communicatie via satelliet hebben de visserij veel efficiënter gemaakt. Vissers hebben daardoor toegang tot gebieden waar ze vroeger nooit konden komen, omdat ze er geen ervaring hadden. Zo komt het dat vissers meer soorten vissen dan vangen dan vroeger het geval was. De overbevissing is natuurlijk niet een zaak van efficiëntie van vissersboten alleen, ook de hoeveelheid boten speelt een belangrijke rol. Volgens een schatting van de Europese Commissie, heeft de Europese vissersvloot te kampen met een overcapaciteit van 40 procent. Ironisch genoeg komt de technologische vooruitgang en de overcapaciteit in de visserij voort uit jarenlange subsidies van de Europese Gemeenschap.

Bijvangst

Ook soorten die commercieel niet interessant zijn voor de visserij, hebben het momenteel zwaar te verduren. Zeezoogdieren, zeevogels, schildpadden en vissen komen terecht in de netten of de vislijnen van de boten. Daarbovenop bevat elke vangst heel wat vissen die te jong zijn om te kunnen verkopen. Omdat de Europese lidstaten regels hebben over de minimale afmetingen van te koop aangeboden vissen, belanden veel jonge vissen terug in zee. Vaak zijn ze dan al dood of stervend. Bijna elk soort visserij kent bijvangsten, en beschadigen zo het marien ecosysteem meer dan nodig. Toch richt vooral niet-selectief vismateriaal, zoals sleepnetten, de grootste schade aan. Zo is bij het gebruik van sleepnetten om Noordse kreeft te vangen, ongeveer drie vierde van de hele vangst onbruikbaar. Zeesterren, zeekomkommers, kabeljauw, roggen en andere bodemvissen

Commercieel minder interessante vissen, zoals kleine haaien, zijn ook het slachtoffer van overbevissing

ZEE

komen in de netten terecht, waarna ze vaak meer dood dan levend terug in zee belanden.

Ook de bijvangst van onvolwassen dieren vormt een groot probleem. Vissen die normaal gezien tot volwassen dieren zouden uitgroeien, worden onnodig gedood. Daardoor krijgt de populatie niet de kans om voor voldoende nakomelingen te zorgen. In de Noordzee werd in 1996 ongeveer 90 percent van alle niet geslachtsrijpe kabeljauw gevangen en dood terug in zee geworpen. Dat de kabeljauw nu op de rand van het uitsterven staat, hoeft dan ook niet te verwonderen. De huidige visserijpolitiek van de EU probeert dit probleem te tackelen door de maasgrootte van de netten te reglementeren. Een net met grote mazen zou minder juveniele, jonge dieren vangen. Dit werkt wel gedeeltelijk, maar eens het net zich begint te vullen met grotere vis, komen de jonge vissen toch vast te zitten. Eens het net wordt binnengehaald, komen ze mee op de boot terecht.

Orde op zaken

De huidige toestand van de Europese visbestanden noopt tot een snelle en radicale verandering in het beheer en beleid van de visserij, zo stelt het WWF. De internationale milieuvereniging voert al jaren actie om de zeeën te beschermen. WWF stelt in zijn publicatie "Plaats het leefmilieu in het centrum van de visserijpolitiek" dat de EU de vitaliteit van de visbestanden prioritair moet stellen in haar beleid. Anders, waarschuwt WWF, zal de hele visindustrie ten onder gaan. Bijvoorbeeld: de kabeljauwvangst, die ooit tienduizenden vissers aan het werk hield, bedraagt momenteel nog slechts 10 percent van de vangsten in 1970. Om de crisis te boven te komen zal de EU een aantal acties moeten opzetten die rekening houden met regionale verschillen en problemen. De biodiversiteit in de zee, het leven op de zeebodem en de vistechnieken zijn verschillend binnen de hele Unie. Toch moeten vissers en visliefhebbers nog niet wanhopen. Er is een hele rits aan mogelijkheden om de visstand te redden. Grotere maasgrootte, visreservaten (zie kaderstukje) en technologische aanpassingen om bijvangsten te vermijden kunnen soelaas brengen.

Europa zet haar eerste stappen

Eind december hebben de Europese ministers van Visserij de eerste voorzichtige stappen naar een duurzamer visserijbeleid gezet. Na een vergadering die 28 uren duurde, lagen er nieuwe quota voor de vangst van een aantal soorten op tafel. Alhoewel het oorspronkelijke voorstel wat werd afgezwakt, is het resultaat al stukken beter dan vorige jaren. De Europese commissaris voor Visserij Fischler verklaarde na afloop van de vergadering: "Als de lidstaten zich aan de afgesproken quota houden, zou er geen verslechtering van de huidige vispopulaties meer mogen optreden." Zoals steeds zijn niet alle lidstaten tevreden met de nieuwe quota. De Ierse vissers keerden mokkend terug naar huis, maar de Spanjaarden en de Schotten verlieten Brussel triomferend. Op hun vangstquota werd niet veel beknibbeld.

Naast de afbakening van de vangstquota, heeft Europa extra geld uitgetrokken voor de ontmanteling van vissersboten. Zo hoopt de Commissie het teveel aan vissersboten in de EU weg te werken. Maar vooraleer de problemen in de visserij opgelost geraken, hebben we nog een lange weg te gaan. Eerst en vooral moet Europa een eenvormig en doortastend visserijbeleid opstellen en – nog belangrijker – ook ten uitvoer kunnen brengen. Slaagt de EU daar niet in, dan kan de hele visindustrie aan haar eigen overactiviteit ten ondergaan.

Vissersboten zijn de laatste jaren veel efficiënter geworden in het opsporen van scholen vis

De grote vissen eten de kleine

New Scientist – Arme kustlanden offeren hun toekomstige inkomsten op door Europese vloten toe te laten de vis uit hun zeeën te laten wegvissen. Dat is het pervers gevolg van de beperkingen van de visvangst die Europa oplegt aan haar vloten. Om op korte termijn buitenlands geld te innen, hebben een aantal landen zoals Senegal en Argentinië besloten een nieuwe visserijpolitiek te volgen. Ze hebben namelijk de toelating gegeven om tegen betaling Europese boten voor hun kusten te laten vissen. Maar zo verspelen ze de vitaliteit van hun visbestand en verliezen de lokale vissers heel wat van hun inkomsten. Argentinië, dat momenteel zo goed als bankroet is, krijgt nu al de klappen van haar beleid. Nadat het land haar visserij opende voor Europese boten steeg de export van vis met 500% tussen 1985 en 1995. De laatste jaren is de vangst met een vierde teruggelopen ten gevolge van overbevissing. Dit verlies laat zich voelen zowel bij de lokale vissers als bij de inkomsten van de staat. In totaal bedraagt de schade zo'n 600.000.000 euro, volgens berekeningen van de Verenigde Naties.

Verschillende andere landen ondervinden soortgelijke problemen. Visbestanden over de gehele wereld lijden onder de veelheid aan grote, vaak zwaar gesubsidieerde boten. Rijke landen zenden het overschot aan vissersboten vaak naar verre zeeën. Eén van de landen die het zwaarst getroffen dreigt te worden is Senegal. Dit West-Afrikaanse land staat momenteel in een patstelling bij haar gesprekken met de EU over de prijs van de toegang tot haar kusten. Europese vissersboten hebben door hun toegenomen activiteit de laatste tien jaar aan een aantal vissoorten in Senegal ernstige schade aangericht. Daarbij verstoren ze niet alleen het ecologisch evenwicht. Bij de lokale bevolking komt namelijk steeds minder vis op tafel. Zeker in de kuststreken is dat problematisch, want daar vormt vis de voedingsbron bij uitstek.

Omdat de Europese vissers steeds meer beperkingen opgelegd krijgen in de eigen zeeën, zoeken ze nu hun heil in de West-Afrikaanse wateren. Twee derde van alle exportinkomsten van Senegal komt van de verkoop van visserijrechten aan de EU. En de nieuwe, strengere vangstquota die de EU eind december bekend maakte, zullen dat effect alleen maar vergroten.

Visreservaten bevoordelen omliggende visgronden

Alphagalileo – Het afbakenen van visreservaten waar een visverbod geldt, heeft een heel positief effect op de overleving van visbestanden in de omgeving van die reservaten. Tot die conclusie zijn Britse wetenschappers van de University of York gekomen, zo schrijft het wetenschappelijke tijdschrift Science. Het onderzoek vond plaats aan de kusten van Florida en Santa Lucia en kwam tot opmerkelijke resultaten. Nadat de reservaten werden afgebakend, bleken de vissen in grotere getale voor te komen en groter en zwaarder te zijn dan voorheen. Ook produceerden de vispopulaties meer nakomelingen, die op hun beurt getransporteerd werden door stromingen in de oceaan. Ook volwassen vissen bleken te migreren vanuit de visreservaten naar omliggende wateren. Vijf jaar na de oprichting van de visreservaten, steeg de visvangst in de buurt ervan tot 90% percent. De reservaten waren oorspronkelijk bedoeld om overgeëxploiteerde koraalvissen te beschermen. Uiteindelijk bleken ook andere soorten, en ook de vissers, te genieten van de getroffen maatregelen.

CDO ONTWIKKELT CRITERIA VOOR DUURZAAM KUSTBELEID

Een kompas voor de kust

Tekst: Erik Paredis/Thomas Block (CDO)

Is het mogelijk een toekomstvisie voor de Belgische kust te ontwerpen waarbij rekening wordt gehouden met toeristische en andere economische belangen, waarin sociale bekommernissen en een aangename woon- en leefomgeving hun plaats vinden, en waarbij recht wordt gedaan aan de unieke natuur en het culturele patrimonium? Het Centrum voor Duurzame Ontwikkeling (CDO, Universiteit Gent) werkte tussen maart en augustus 2001 aan een voorzet van wat duurzame ontwikkeling voor de kust zou kunnen inhouden en welke indicatoren nuttig en bruikbaar kunnen zijn om na te gaan of het gebied ook in de gewenste richting evolueert.

Duurzame ontwikkeling wordt in dagelijks taalgebruik nogal eens gelijkgesteld aan milieubeleid, maar in de CDO-studie wordt de definitie gehanteerd zoals die onder andere binnen de Verenigde Naties gebruikelijk is: een ontwikkeling die een evenwicht zoekt tussen economische, sociale en milieubekommernissen en die daarbij rekening houdt met de belangen van mensen elders ter wereld en van de generaties na ons. Het gaat dus om een complexe evenwichtsoefening, maar één die voor een gebied als de kust wel absoluut noodzakelijk is. Langs de 67 kilometer lange kustlijn, die over het grondgebied van tien gemeenten loopt, concentreren zich immers een hele resem activiteiten en zijn de laatste jaren een reeks problemen steeds acuter geworden. Het toerisme is bijvoorbeeld een belangrijke inkomstenbron,

maar loopt de laatste jaren terug en zoekt een nieuwe profilering. Er is een hoog niveau van kansarmoede en sociale uitsluiting, waardoor vijf van de tien gemeenten ondersteuning krijgen vanuit het Sociaal Impulsfonds (SIF). Massatoerisme, grootschalige bouwprojecten en uiteenlopende economische activiteiten leggen grote druk op waardevolle natuurgebieden en zorgen voor mobiliteitsproblemen, een hoge afvalberg en hoog waterverbruik. Verschillende economische sectoren en activiteiten worden hervormd of zoeken een nieuwe profilering: de visserij, de havens van Oostende en Zeebrugge, de landbouw die in enkele kustgemeenten belangrijk is.

Duurzaamheid zwemwater

Deze concentratie van activiteiten met alle kansen en problemen die eruit voortvloeien, is overigens niet uniek voor de Belgische kust, maar is kenmerkend voor heel wat kustgebieden overal ter wereld. Om geïntegreerd beheer mogelijk te maken, moeten verschillende voorwaarden vervuld zijn. Op bestuurlijk vlak zijn er bijvoorbeeld structuren nodig waarin de verschillende beleidsniveaus en sectoren met elkaar kunnen overleggen, initiatieven op elkaar kunnen afstemmen en samenwerking op poten kunnen zetten. Op inhoudelijk vlak is er vooral nood aan een gezamenlijke visie van waaruit men de ontwikkeling aanstuurt en die het mogelijk maakt strategische doelstellingen op lange termijn te formuleren. Eén van de manieren om een complexe materie als duurzame ontwikkeling van de kust beheersbaar te maken en te concretiseren in hanteerbare gegevens, is de ontwikkeling van een set van indicatoren.

Een indicator is (meestal) een cijfer of reeks van cijfers die een belangrijk maatschappelijk fenomeen beschrijven en een doel bevatten. Een sociale indicator is bijvoorbeeld het aantal mensen dat onder de armoedegrens leeft. Een bekende milieu-indicator voor de kust, die bovendien belangrijk is voor het toerisme, is de kwaliteit van het zwemwater. Wie wil nagaan of het kustgebied evolueert in de richting van duurzaamheid, kan een set van indicatoren samenstellen die jaarlijks of tweejaarlijks bijgehouden wordt en die de evolutie naar (of weg van) duurzaamheid in kaart brengt. De logica vraagt dan natuurlijk dat men eerst omschrijft wat 'duurzame ontwikkeling van de kust' precies inhoudt en dat men dan zoekt naar indicatoren die geschikt zijn om die evolutie op te volgen.

Prioriteiten voor de kust

Het is op die twee terreinen – enerzijds een visie rond de duurzaamheid van de kust en anderzijds indicatoren om de realisatie ervan op te volgen – dat het Centrum voor Duurzame Ontwikkeling (CDO) tussen maart en augustus 2001 een voorstudie heeft uitgevoerd. De methodiek die het CDO gebruikt gaat er onder meer van uit dat men een goede visie en indicatoren niet vanuit een ivoren toren kan ontwikkelen, maar dat men een beroep dient te doen op de ervaring en expertise die bij ambtenaren, politici en het maatschappelijk middenveld reeds aanwezig is. Het ontwerpen van een ruim gedragen strategische

Het Centrum voor Duurzame Ontwikkeling zoekt de weg naar duurzame ontwikkeling aan de kust

visie op het gebied veronderstelt dan ook een uitgebreid consultatieproces met alle betrokkenen. Tijdens de voorstudie – die bedoeld was om een beeld te geven van hoe een voldragen visie en een indicatorenset er op termijn zouden kunnen uitzien – werd vooral intensief overlegd met tientallen ambtenaren uit provinciale en Vlaamse administraties. Het gaat dan ook om een voorlopig resultaat dat een voorzet geeft voor een bestuurlijke visie, voornamelijk ontwikkeld op niveau van de provincie en het Vlaams Gewest. Later komt er een uitgebreidere studie.

Voor een duurzame ontwikkeling van de kust worden in de studie zes prioriteiten naar voren geschoven die als gelijkwaardig beschouwd worden: kwaliteitsverbetering van de woon- en leefomgeving, behoud en versterking van sociaal-cultureel kapitaal, verbetering van het milieu en de natuur, versterking van het economisch weefsel, ondersteuning van toerisme en recreatie, doorvoering van een bestuurlijke vernieuwing (voor een uitwerking op hoofdlijnen, zie de tabel).

Indicatoren als uithangbord

De uitwerking van die visie stond in functie van de samenstelling van een set van indicatoren om de relevante ontwikkelingen aan de kust te kunnen opvolgen en te zien of ze in de gewenste richting gaan. Voor elk van de grote prioriteiten uit de visie werd daarom gezocht naar indicatoren die de visie in hanteerbaar cijfermateriaal vertalen. In totaal gaat het om 186 indicatoren. Voor de prioriteit 'kwaliteitsverbetering van de woon- en leefomgeving' denkt men bijvoorbeeld aan indicatoren zoals 'aantal woningen zonder klein comfort' of 'aanwezigheid van speelvoorzieningen in de wijk'. Voor de prioriteit 'verbeteren van milieu en natuur' bijvoorbeeld aan 'leidingwaterverbruik per inwoner' of 'totale hoeveelheid huishoudelijk afval per inwoner'. Voor de prioriteit 'versterking van het economisch weefsel' aan 'de werkloosheidsgraad', 'de gemiddelde ouderdom van de vissersvloot'.

Zo'n uitgebreide lijst van indicatoren maakt het in principe voor alle geïnteresseerden mogelijk strategisch relevante evoluties aan de kust in detail op te volgen. Door zijn omvang geeft de lijst echter geen overzichtelijk beeld van de duurzaamheid aan de kust en leent hij zich ook niet voor communicatie met een ruimer publiek. Daarom werd er uit de uitgebreide basislijst ook een selectielijst gedistilleerd die als 'uithangbord' kan functioneren, waarop het beleid zich priori-

Het toerisme aan de kust is een belangrijke bron van inkomsten. De laatste jaren loopt de echter sector terug en zoekt een nieuw profiel

tair moet richten, waarmee gecommuniceerd wordt en waarop de inspanningen qua dataverzameling zich zullen concentreren.

Zoals boven al aangegeven, zijn deze lijsten het resultaat van een vooronderzoek. Vooraleer ze echt als beleids- en communicatie-instrument bruikbaar zijn moeten zowel de visie als de indicatoren voorwerp zijn van een veel uitgebreider overlegproces en een diepgaander analyse. De denkoefening die nu gebeurt is, geeft wel een illustratie van wat een mogelijk eindresultaat kan zijn.

De auteurs werken bij het Centrum voor Duurzame Ontwikkeling, RUG.

De studie 'Op weg naar duurzaamheidsindicatoren voor het kustgebied' kan opgevraagd worden bij:

Walter Inghelram

Cel Kust van de afdeling Waterwegen Kust Administratie Waterwegen en Zeewezen Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Vrijhavenstraat 3, 8400 Oostende tel. 059/554211

walter.inghelram@lin.vlaanderen.be

Meer info bij:

Centrum voor Duurzame Ontwikkeling Universiteit Gent erik.paredis@rug.ac.be

Voorstel tot hoofdprioriteiten voor een duurzame ontwikkeling van de kust

Kwaliteitsverbetering van de woon- en leefomgeving:

- Verbetering van de woonkwaliteit
- Opwaardering van de leefomgeving
- Beheersing en heroriëntatie van mobiliteit

Behoud en versterking van sociaal-cultureel kapitaal:

- Opwaardering van onderwijs en opleiding
- Kwalitatieve uitbouw cultuur en bescherming of herbestemming patrimonium
- Versterking sociale cohesie en netwerking
- Terugdringing kansarmoede
- Versterking internationale solidariteit

Verbetering van het milieu en de natuur:

- Beheersing van milieustromen (energie, water, grondstoffen, afval)
- Verhoging van de milieukwaliteit (water, bodem, zeewater, lucht, geluid, gevaarlijke stoffen)
- Bescherming en ontwikkeling van natuur (hoofdfunctie natuur en verweving met andere functies)

Versterking van het economisch weefsel:

- Kwalitatieve economische uitbouw
- Werkgelegenheid garanderen
- Behoud en aanpassing visserij
- Uitbouw duurzame landbouw
- Verzekering goede infrastructuur en mobiliteit

Ondersteuning van toerisme en recreatie:

- Revitalisatie toeristische sector
- Optimalisatie infrastructuur, voorzieningen en dienstverlening
- Beheersing en heroriëntatie mobiliteit
- Natuur en milieu incalculeren

Doorvoering van een bestuurlijke vernieuwing:

- Uitwerking toekomstvisie
- Integratie waarmaken
- Subsidiariteit verzekeren
- Participatie uitbouwen

HET EIGENBELANG VAN DE ANTWERPSE HAVEN

In opdracht van het Gemeentelijk Autonoom Havenbedrijf Antwerpen voerde Policy Research Corporation N.V. een studie uit met als doel de beleidsvoerder een up to date beeld te verschaffen van het belang van de haven van Antwerpen. Achtereenvolgens worden het economisch, financieel en strategisch belang van de Antwerpse haven onderzocht. Elk hoofdstuk sluit af met een zeer positieve balans. Het economische belang wordt aangetoond via de directe en indirecte effecten van de activiteiten van de haven. De diep landinwaartse ligging van de haven waardoor het aantal vervoerskilometers over land wordt gereduceerd, is een belangrijk argument bij het strategisch belang. Aangezien de onderzoekers willen bijdragen tot het objectiveren van de discussie omtrent de verdere uitbouw van de haven, werken ze twee scenario's uit: Antwerpen mainport en Antwerpen nationale haven. Het lijkt geen twijfel welk scenario de voorkeur wegdraagt. Antwerpen mainport staat voor een Antwerpse haven die op internationaal gebied concurrentieel is, een antwoord biedt aan de toenemende transportvraag, een duurzame haven garandeert, goed is voor de werkgelegenheid en dit alles met een minimale extra druk op het budget van de Vlaamse overheid. Antwerpen nationale haven daarentegen staat voor een haven die niet optimaal kan inspelen op de transportvraag met als gevolg dat er een verschuiving zou plaatsvinden naar andere havens. Dat dit scenario vanuit ecologisch standpunt allerminst wenselijk is, argumenteren de onderzoekers door te wijzen op de eco-baten, de baten die gerealiseerd worden door de totale externe kosten van het hinterlandvervoer te vergelijken met een situatie waarin enkel wegvervoer zou gebruikt worden als transportmodus van en naar de haven. Bij een vergelijking van de eco-baten van de verschillende havens, blijkt de Antwerpse haven door haar gunstige modal split, die de verhouding aangeeft tussen de aandelen van de verschillende transportvormen bij het vervoer naar het hinterland, het minst belastend voor het milieu. De auteurs wijzen op het hoge aandeel van alternatieve vervoerswijzen zoals pijpleidingen, binnenvaart en spoor. Maar er is altijd een keerzijde aan de medaille. Het scenario 'mainport' vereist dat er in het havengebied bijkomende gronden vrijkomen voor industriële doeleinden. Tot 2007 is de beschikbare hoeveelheid grond geplafonneerd. De auteurs stellen dat er vanaf 2007 aanzienlijk stukken grond dienen vrij te komen zodat in 2015 in totaal meer dan 500 hectare door de havenindustrie wordt gebruikt. En ook de infrastructuur dient grondig aangepast te worden. De verdieping van de Westerschelde, het sluiten van de Antwerpse ring, de renovatie van de IJzeren Rijn,... De ecologische effecten van een toegenomen industriële activiteit en uitbreiding van de infrastructuur in en rond het havengebied, wordt nergens onderzocht. Argumenteren dat een inperking van de groeimogelijkheden van de Antwerpse haven alleen maar leidt tot het verleggen en zelfs versterken van de ecologische druk, lijkt dan toch niet echt voldoende.

C. Peeters, H. Webers, R. Bormans, T. Thijssens. *Het economisch financieel en strategisch belang van de haven van Antwerpen*. Leuven: Garant, 2001. 138 p., tab., 21,50 euro.
Garant, Tiensesteenweg 83, 3010 Kessel-Lo
tel. 016.25.31.31, fax 016.25.13.14

De milieubibliotheek van BBL

De milieubibliotheek van Bond Beter Leefmilieu is open elke maandag en dinsdag van 9u30 tot 12u30 en van 13u30 tot 16u30. Bezoekers maken best eerst een afspraak. We bieden je 19.000 boeken en 300 tijdschriften ter inzage aan, naast gratis brochures over een hele reeks thema's. Uitleen kan niet, kopiëren wel. Schriftelijke en telefonische aanvragen en e-mail worden zo snel mogelijk beantwoord. Meer info bij Lieve Vandeneede op tel: 02.282.17.38, fax: 02.230.53.89, e-mail: milieu.bibliotheek@bbly.be, via onze website <http://www.bondbeterleefmilieu.be> kan je ons bibliotheekbestand raadplegen

MOOI, MAAR UITGESTORVEN

Uitgestorven diersoorten komen nog een maal tot leven in dit boek van Tim Flannery, directeur van het South Australian Museum in Adelaide en tekenaar Peter Schouten. Talrijke speurtochten in de kelders van musea aangevuld met getuigenissen van ontdekkingsreizigers, leverden voldoende materiaal om een prachtig boek samen te stellen over 100 uitgestorven reptielen, vogels en zoogdieren. In de inleiding schetst Tim Flannery bondig hoe het uitsterven van verschillende soorten gebeurde. Het zesde tijdperk van uitsterving dat qua vernietigingskracht enkel kan vergeleken worden met het tijdperk van de uitroeiing van de dinosaurus, startte bij de verspreiding van onze soort over andere continenten dan Afrika. De auteurs waarschuwen dat ondanks de toegenomen aandacht voor biodiversiteit, de uitroeiing in een snel tempo verdergaat. Flannery citeert Alfred Russel Wallace die stelt dat we in een verarmde wereld leven waaruit de grootste, gevaarlijkste en vreemdste vormen recent zijn verdwenen. Gevaarlijk zien de uitgestorven soorten in het boek van Flannery en Schouten er niet uit. Uitgestorven vogelsoorten nemen het grootste gedeelte in beslag. Een prachtige, miniatuur tekening wordt gevolgd met de datum waarop het dier voor het laatst werd waargenomen, de naam en een beschrijving. De auteurs sluiten hun werk af met een appendix waarin alle soorten genoteerd staan die niet in hun werk voorkomen. Een mooi uitgegeven boek voor diegene die wil bewonderen wat onherroepelijk verdwenen is.

Tim Flannery en Peter Schouten. *Een gat in de natuur: een ontdekkingsstocht langs uitgestorven diersoorten*. Antwerpen: Atlas, 2001. 185 p., ill. Prijs: 40,80 euro
Natuur & Techniek, Postbus 3144, 3620 Lanaken
tel. 0031.76.573.37.70, fax 0031.76.571.24.12

WEG VAN WATER

Eerst nadenken over het water en dan pas het bestemmingsplan. Dit is de boodschap van de uitgave die volgt op de achtdelige reeks van Teleac over integraal waterbeheer in de 21-ste eeuw. Door indijkingen, bebouwing en verstedelijking is de ruimte voor rivierwater te krap geworden. Klimaatveranderingen zorgen voor het stijgen van de zeespiegel en toenemende neerslag. Hoog tijd om water meer ruimte te geven en een andere visie te ontwikkelen. Een speciale taak is weggelegd voor de waterbeheerders. De waterkansenkaart helpt om de ruimtelijke ordening en het waterbeheer beter op elkaar af te stemmen. Een zinvol beleid is enkel mogelijk indien het kadert binnen een Europees beleid. Water stopt immers niet aan de grenzen.

Edwin Lucas. *De wegen van het water: waterbeheer in de 21-ste eeuw*. Tiel: Lannoo, 2001. 136 p., ill. prijs: 27,50 euro
Lannoo, Kasteelstraat 97, 8700 Tiel
Tel. 051.42.42.11, Fax 051.40.11.52

Tekst: Lieve Vandeneede

ANKONA JAARBOEK 2000

Net zoals Likona brengt ook de Antwerpse koepel voor natuurstudie een jaarboek uit.

Het eerste deel gaat dieper in op de verschillende onderzoeksdomeinen van de natuurstudie. Het tweede deel geeft een overzicht van de activiteiten die de verschillende themagroepen van Ankona op touw hebben gezet in 2000. Het geheel wordt afgesloten met een plaats en soortindex. De uitgebreide literatuurlijst werd niet meer opgenomen in het boek maar is raadpleegbaar op de ingesloten cd-rom.

PIH-Natuurcel, Ankona, Tine Rijvers, Kronenburgstraat 45, 2000 Antwerpen
tel. 03.259.12.88, fax 03.259.12.37
natuur@pih.provant.be

Prijs tot 1 juni 2002: 8.68 euro (nadien 11.16 euro)

VELT MET ECOLOGISCHE SIER

De ecologische tuin stelt plant en dier centraal en vormt een eenheid met de percelen en de natuur eromheen. Het is geen sieraad waarin constant geharkt, gewied, gesnoeid, bemest en begoten wordt. Tuinonderhoud is immers niet aan de orde, wel tuinbeheer. Zo is het belangrijk te kiezen voor inheemse planten, rekening te houden met bodem, klimaat en microklimaat en te zorgen voor een gelaagde begroeiing. Er wordt dieper ingegaan op het ontwerp, de aanleg en de renovatie van tuinen. Hoe een ecologische verantwoord ontwerp uitwerken en wat te doen met het tuinafval? Een onderscheid wordt gemaakt tussen de gesloten ruimte die bestaat uit bomen, struikgewas en klimplanten en de open ruimte waarin voornamelijk gras, borders en bloemenweiden voorkomen. De uitgebreide plantenlijst met telkens aandacht voor de groeiplaats en de ecologische kenmerken, maken van het boek een zeer handig werkinsument.

De ecologische siertuin. 4de druk. Berchem: Velt, 2001. 29.95 euro

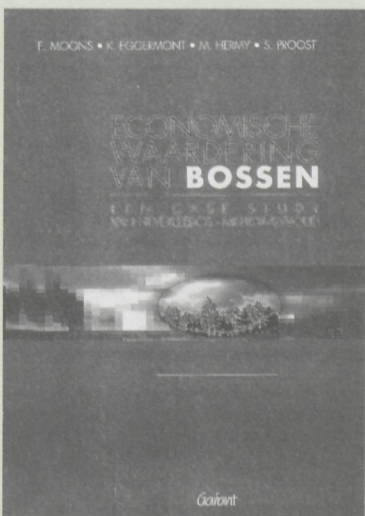
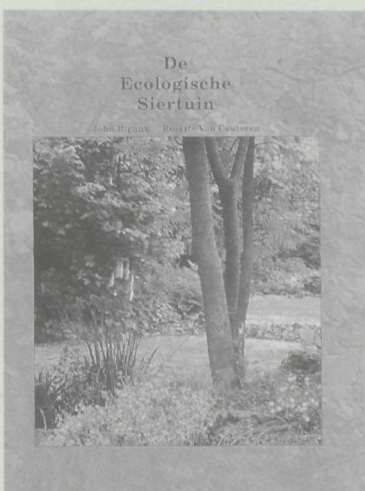
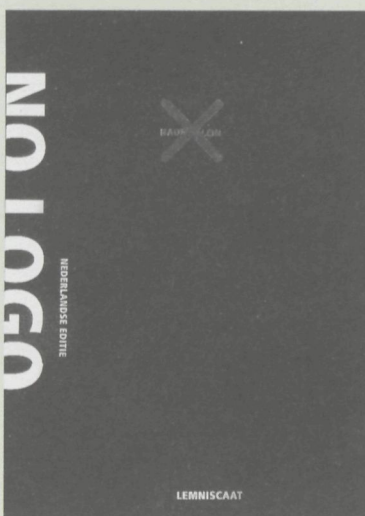
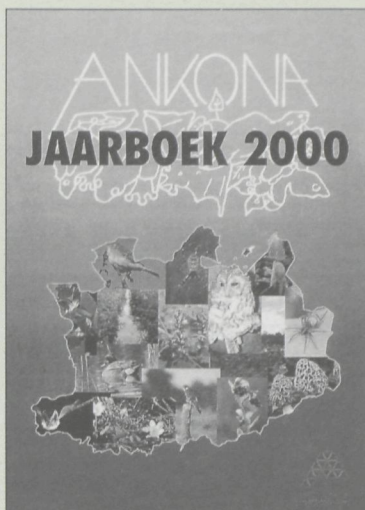
Velt, Uitbreidingstraat 392c, 2600 Berchem
tel. 03.281.74.75, info@velt.be

DOOR HET GELD DE BOMEN NIET MEER ZIEN

Economische waarderingstechnieken worden in het buitenland reeds intensief gebruikt. In België werden nog geen technieken uitgewerkt en geldt het onderzoek naar de economische waarde van het Meerdaalwoud en Heverleebos als pilootstudie. Een bos benaderen vanuit economische valuatietechnieken stuit soms op kritiek. De onderzoekers verduidelijken daarom dat geld in deze studie enkel de functie van waardemeter vervult en niet die van betalingsmiddel. Daarnaast menen ze ook dat het zinvol is om de waarde van bossen binnen een economische context te bepalen. De kosten van natuurbeleid worden immers gemakkelijk berekend. Wat de baten betreft is dit veel moeilijker. De onderzoekers besluiten dat het belang van de studie vooral ligt in het uittesten van de methodologie en het verzamelen van informatie. Om de economische waarderingstechniek bruikbaar te maken als instrument bij beleidsbeslissingen is bijkomend onderzoek onontbeerlijk.

E. Moons, K. Eggermont, M. Hermy, S. Proost.
Economische waardering van bossen: een case-study van Heverleebos-Meerdaalwoud. Leuven: Garant, 2001. 356 p., ill., tab.

Wie meer over dit onderwerp wil lezen, kan ook de recent verschenen studie van Alterra 'De rol van bossen in de regionale economie' even ter hand nemen.

Een gratis brochure over deze uitgave kan besteld worden bij Alterra (tel. ++31.7.477766).

NO LOGO

Naomi Klein en No Logo hoeven geen introductie meer. Het boek staat al enkele maanden in de top tien van best verkochte titels en menig bekende Vlaming vermeldt het bij zijn favoriete literatuurlijst van het afgelopen jaar. De schrijfster zelf beschrijft No Logo als "The book that became part of a movement". Een website www.nologo.org dient als discussieforum. Het boek is dan ook heel actueel en leest als een roman. Met No Logo brengt de schrijfster een boeiende, persoonlijke en ook verhelderende visie over het protest dat over de landsgrenzen heen groeide tegen de multinationals en de neoliberalisering. Door de merkgeheimen en de strategieën van merknamen zichtbaar te maken, hoopt Klein een golf van oppositie tegen de hegemonie van de multinationals op gang te brengen.

Het eerste deel handelt over het ontstaan en de evolutie van de merken. Hoe reclame aanvankelijk diende om mensen op de hoogte te brengen van een nieuwe uitvinding om te evolueren tot het instrument bij uitstek om de bedrijven aan het onontbeerlijke imago te helpen en productlijnen te associëren met kunst, filosofie en progressieve politiek. Hoe de merken hun logo alomtegenwoordig trachten te maken door sponsoring maar na verloop van tijd geen genoegen nemen met een tweederangsrol en zelf organisator worden van culturele manifestaties en sportevenementen. In geen ruimte schetst Klein hoe de merken geleidelijk alle publieke ruimte innemen, kunstenaars, sportmensen, scholen, achterbuurten, universiteiten inpalm en bovenal een heel opportune nieuwe markt ontdekken: de jeugd. Tal van voorbeelden dienen ter illustratie. Pepsi en Coca die exclusieve verkooprechten afkopen in scholen en speciale clausules afsluiten waarbij de school verplicht wordt er alles aan te doen de verkoopmogelijkheden te maximaliseren. Universiteiten die door farmaceutische bedrijven gedwongen worden hun onderzoeksresultaten voor zich te houden. De merkbedrijven onttrekken zich aan elke verantwoordelijkheid tegenover werkgelegenheid. De plaatsen waar de producten worden gemaakt, worden zoveel mogelijk geheim gehouden. In het tweede deel brengt Naomi Klein verslag uit van het protest en de acties tegen de wanpraktijken van de merkbedrijven. Reclameborden worden overschilderd, netwerken van activisten en organisaties voeren actie tegen de bedrijven die profiteren van onderdrukkende regimes, het verzet in en rond de sweatshops in Zuid-Korea, China en Indonesië, groeit. Het is niet verwonderlijk dat de bedrijven die met hun merk en logo de meeste ruimte innemen en terwijl elke vorm van eerlijke productie omzeilen, het eerst de rekening krijgen gepresenteerd. De schrijfster besluit dat de beweging pas succesvol kan zijn indien democratie en aansprakelijkheid eerst in plaatselijke leefgemeenschappen en individuele organisaties wordt gerealiseerd om vervolgens vanuit deze basis te worden verruimd.

Naomi Klein. *No Logo*. Rotterdam: Lemniscaat, 2001. 554 p., ill. 22,50 euro

Ook beschikbaar in de bibliotheek

Dirk Barrez. *De antwoorden van het anti-globalisme: van Seattle tot Porto Alegre*. Roelselaere: Golbe, 2001, 263 p.

Noreena Hertz. *The Silent takeover: global capitalism and the death of democracy*. London: Heineman, 2001. 242 p.

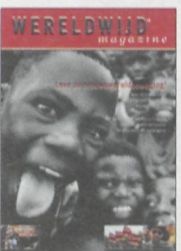
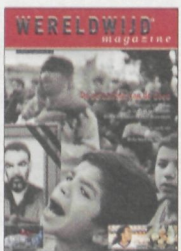
UNIEKE UITGAVEN VAN WERELDWIJD MEDIAHUIS

BEL, FAX OF MAIL ONS EN ONTVANG UW BESTELLING THUIS MEER INFO WWW.WERELDWIJD.BE

WERELDWIJD MAGAZINE

920 BEF – 22,81 EURO

Neem nu een jaarabonnement op Wereldwijd Magazine en ontvang **gratis** de multiculturele kalender 'Feesten met de burens 2002'.
Ben je jonger dan 30 dan betaal je slechts 750 BEF of 18,59 EURO (kopie identiteitskaart)
Vraag gerust een gratis proefnummer aan.

GRATIS

NOORDZUID CAHIER RACISME

290 BEF – 7,19 EURO

Racisme is een veelkoppig monster. Wie dacht het met veel goede wil uit te roeien, had het mis. Dat is de jongste jaren in België steeds duidelijker gebleken.
De complexiteit van racisme wordt toegelicht door verschillende auteurs o.a. Johan Leman, Rik Pinxten en Dirk Voorhoof.
Hoofredactie: Liesbet Walckiers

NOORDZUID CAHIER GLOBALISERING

290 BEF – 7,19 EURO

Globalisering staat voor een wereld die beheerst wordt door de wetten van de vrije markt. Waar de bedrijfswereld de politici de les leest. Waar verscheidenheid en kleinschaligheid plaats moeten maken voor een culturele eenheidsworst.
Maar is dat doembeeld ook een realiteit? Hoofredactie: Rudy De Meyer en Liesbet Walckiers.

VIDEOFILM 595 BEF – 14,75 EURO PIÈCES D'IDENTITÉS

Pièces d'Identités is een Belgisch-Congolese film over het botsen van culturen. Een koning van de Bakongo gaat op zoek naar zijn dochter in Brussel. 93 min., Nederlands ondertiteld. Voor jongeren vanaf 14. Lespakket beschikbaar voor leerkrachten.

DUBBELCD 595 BEF – 14,75 EURO iBRIGHT SOULS!

iBRIGHT SOULS! is een pareltje van eerlijke traditionele muziek uit de hele wereld samengesteld door Paul Rans (Klara). 18 tracks, meer dan anderhalf uur hemelse muziek voor jong en oud.

GRATIS WERELDWIJD E-ZINE

Ontvang onze gratis elektronische nieuwsbrief wekelijks in uw mailbox. Relevante berichten en vergeten actualiteiten aangevuld met uitstekende links. Bezorg uw mailadres aan anne.ade@wereldwijd.ngonet.be

MILLENNIUMABONNEMENT WERELDWIJD MEDIAHUIS

1995 BEF – 49,45 EURO

HET WERELDWIJD MILLENNIUMABONNEMENT IS GOED VOOR EEN JAAR LANG BOEIENDE INFORMATIE EN BEKLIJVENDE BEELDEN (van september 2001 tot oktober 2002) MET:

- de 6 nummers van het **WERELDWIJD MAGAZINE**
- de 4 themanummers van het **NOORDZUID CAHIER**
- de wekelijkse actualiteiten van de **WERELDWIJD MAIL**
- een paswoord dat toegang geeft tot alle teksten op de **WERELDWIJD WEBSITE**
- én de gloednieuwe **LUXE SOLIDARITEITSAGENDA 2002** (waarde 659 BEF – 16,34 EURO)

voor dit totaalpakket betaalt u slechts 1995 BEF (49,45 EURO) in plaats van 2587 BEF (64,13 EURO).

GRATIS

WERELDWIJD MEDIAHUIS HOOGSTRAAT 139 1000 BRUSSEL TEL 02.213 12 70 FAX 02.213 12 71
INFO@WERELDWIJD.NGONET.BE, WWW.WERELDWIJD.BE